

Bangladeş'te İslami (Katılım) Bankacılığın Gelişimi ve Ekonomiye Katkıları

Muhammed Tarık İSLAM*

Nur BEDER**

Mehmet Sami YILDIZ***

Öz

İslami bankacılık, başta ekonomi alanı olmak üzere toplumsal açıdan da insanlığa sağlamış olduğu sayısız faydaların bir sonucu olarak dünya çapında giderek popülerlik kazanmaktadır. Benzer şekilde, İslami bankacılık son zamanlarda Bangladeş'in finans sektörünün odak noktası olmuştur. İslami bankacılık sisteminin performans üstünlüğünün bir sonucu olarak, birçok geleneksel banka İslami hukuk tabanlı (çalışma) sistemlerine dönüştürülmüştür. Bu çalışmanın amacı Bangladeş'te İslami bankacılık sektörünün gelişimini araştırmak ve katkılarını değerlendirmektir. Makalede akademik makaleler, ders kitapları, raporlar, web siteleri gibi ikincil kaynaklardan yararlanılmış ve finansal oran analizi kullanılmıştır. Çalışma, İslami bankaların, küresel durgunluk ve diğer engellere rağmen, Bangladeş'teki tüm bankacılık sektöründe yaklaşık %28 (dörtte birden fazla) pazar payı ve İslami bankacılık sektöründe 49.433'den fazla çalışanı ile geleneksel bankalardan daha iyi performans gösterdiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, Bangladeş'te bağımsız bir İslami bankacılık yasası ve merkezi bir İslam hukuku kurulu olmamasına rağmen hızla ilerleme gösterdiği ve İslami bankacılığın Bangladeş'te muazzam bir potansiyele sahip olduğu sonucuna varmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslami ve Faizsiz Bankacılık, Kar-Zarar Paylaşımı, Gelişim, Ekonomiye Katkıları, Bangladeş.

Makale Türü: Araştırma Makalesi

The Development of Islamic (Participation) Banking in Bangladesh and Its Contribution to the Economy

Abstract

Islamic banking is progressively gaining popularity throughout the world as a result of the numerous benefits, it has provided to humanity in social fields, especially in the field of economy. Similarly, the Islamic banking industry has recently been the main focus of attention for Bangladesh's financial sector. As a result of the Islamic banking system's superiority, several traditional banks have been transformed into Islamic Shariah-based systems. The purpose of this study is to investigate the progress of the Islamic banking industry and it also assessed its contributions. The paper used secondary sources such as academic papers, textbooks, reports, websites, and the financial ratio analysis was utilized. The study finds that despite the global recession and other barriers, Islamic banks outperform traditional banks with a market share of around 28% (more than one-fourth) in the entire banking sector in Bangladesh and more than 49,433 employees in the Islamic banking industry. The study concluded that although Bangladesh does not have an Islamic banking act and a central Shariah board by the Bangladesh government, it is making rapid progress and Islamic banking has enormous potential in Bangladesh.

Keywords: Islamic & Interest-Free Banking, Profit-Loss Sharing, Development, Economic Contribution Bangladesh.

Article Type: Research Article

* Doktora öğrencisi, Aksaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, tareqmdis23@gmail.com, ORCID iD: 0000-0003-0369-2121

** Doktora öğrencisi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Bölümü, nur.beder@gmail.com, ORCID iD: 0000-0001-9663-9594

*** Dr. Öğr. Üyesi, Aksaray Üniversitesi, Temel İslami Bilimler, m.samiyildiz@aksaray.edu.tr, ORCID iD: 0000-0003-4293-463X

1. GİRİŞ

İslami bankacılık sektörü hızla gelişmekte ve geleneksel (konvansiyonel) ticari bankacılık sistemine etkili bir alternatif oluşturmaktadır (Ikra vd., 2021: 11). Bu sektörde büyüme potansiyeli taşıyan ülkelerden birisi Bangladeş'tir. Dünyada İslami bankacılık faaliyetlerinin sürdürüldüğü ülkeler arasında yer alan ve sektöre yönelik uygulamalarıyla dikkat çeken Bangladeş, gerek mevduat miktarı gerekse işlem hacmi bakımından İslami bankacılığın temsilcilerinden birisi olarak görülmektedir (Hassan vd., 2023: 1).

Bangladeş halkının %90'ı güçlü bir İslami inanca sahip Müslümanlardan oluşmakta ve Bangladeş, 167 milyondan fazla nüfusuyla dünyanın dördüncü büyük Müslüman ülkesi olarak yer almaktadır. Bu durum doğal olarak toplumsal algılara ve dinamiklere, geleneklere ve ekonomiye olduğu kadar bankacılık sektörüne de etki etmektedir (Aktan, Masood ve Iqbal, 2009: 337). Geçmişte nüfusun büyük bir çoğunluğunun uzun süre faizsiz bir bankacılık sistemi talep etmeleri, 1983 yılında Bangladeş'te Güney ve Güneydoğu Asya'daki ilk faizsiz İslam hukuku temelli banka olan İslami Bank Bangladeş Limited'in kurulmasıyla sonuçlanmıştır (Mahdi ve Rahaman, 2020: 10-11). Banka, 1991 tarihli Banka Kurumları Kanunu kapsamında (Ahmad ve Hassan, 2007: 256), tüm bankacılık ve varlık yönetimi faaliyetlerinin faizsiz kâr paylaşımı esasına göre yapmayı taahhüt etmektedir (Hassan, 1999: 60). Sonrasında İslami bankacılık adına 2009 yılında Merkez Bankası tarafından yalnızca bir kılavuz yayınlanmıştır (Alam vd., 2020: 135). Halen Bangladeş'te, İslami bankaların faaliyetlerini yöneten ve denetleyen ayrı bir İslami bankacılık yasası ve herhangi bir düzenleme veya bağımsız norm bulunmamaktadır (Ahmad ve Hassan, 2007: 256).

Ancak İslami bankacılığın düzenlemelerine dair bir kanun olmadığı dönemlerde bile, Bangladeş'te İslami bankacılığın gelişimi oldukça büyük hız kazanmıştır. Bu dönemde geleneksel bankacılık sisteminin ve şubelerinin büyük ölçüde İslami hatlara taşınması veya dönüşmesi, faizsiz bankacılığın kamuoyunda yaygın bir şekilde onaylandığını göstermektedir (Sarker, 2005: 47).

Ülkede 2019-2022 (3 yıl içerisinde) yıllarında İslami bankacılık hizmeti hızla büyüme göstermiş, 2019 yılında tam teşekküllü İslami banka sayısı 1198 şubesiyle birlikte 8 iken; 9 geleneksel ticari banka 19 İslami bankacılık şubesi, 7 geleneksel ticari banka da 35 İslami bankacılık penceresiyle¹ hizmet vermeye başlamıştır (Bangladesh Bank, 2019: 1). 2022 yılına (Temmuz-Eylül'a kadar) gelindiğinde Bangladeş'te tam teşekküllü faaliyet gösteren İslami banka sayısı 1605 şubesiyle 10'a ulaşırken, 11 geleneksel ticari banka 23 İslami bankacılık şubesi ve 13 geleneksel ticari banka ise 511 İslami bankacılık penceresiyle müşterilerine hizmet sunmaya devam ediyor (Bangladesh Bank, 2022c: 2). Halen Bangladeş'teki tüm geleneksel bankalar, İslami bankaların başarısı ve halk tarafından tercih edilirliliği nedeniyle, İslami bankacılık alanındaki faaliyetlerine devam etmeye çalışmaktadırlar (Alam vd., 2020: 140). Bunun en önemli kanıtı İslami bankacılık varlığının sektördeki yeri ve bu alana ilişkin göstergelerdir. Bangladeş Merkez Bankası'na göre İslami bankacılık, 2014 yılında mevduat ve yatırım açısından tüm bankacılık sektörünün %20'sinden fazlasını oluştururken, bu rakam 2018'de %25'e ulaşmıştır (Julia ve Kassim, 2020: 730). Bununla birlikte son yıllara bakıldığında, sektöre ilişkin yapılan istatistikler 30 Eylül 2022 tarihi itibarıyla bu oranı yaklaşık %28 olarak göstermektedir (Bangladesh Bank, 2022c: 1) ve bu rakam, İslami bankacılığın geleneksel bankacılığa kıyasla oldukça iyi bir performans sergilediğini açık bir şekilde kanıtlamaktadır (Julia ve Kassim, 2020: 730).

¹ İslami banka tamamen İslami ilkeler kullanılarak işletilen bir kurum iken, İslami pencere, geleneksel bir banka tarafından sağlanan İslami ilkelere dayalı hizmetleri ifade etmektedir. Bazı ticari bankalar, özel pencereler veya bölümler aracılığıyla İslami bankacılık hizmetleri sunabilmektedir.

Günümüzde İslami bankacılığı dünya genelinde 38 milyon müşteriye sahip olmakla beraber, bu sayının yalnızca 13 milyonu yani yüzde 35'i Bangladeş'te bulunmaktadır. Bangladeş'teki yer alan en büyük İslam hukuku temelli İslami banka, küresel çaptaki mikro kredi hacminin yüzde 50'sine sahiptir. İslami bankalar, ülkede yoksulluğun azaltılmasına, katılımcı büyümeye ve ekonomik kalkınma sürecine önemli katkılarda bulunmakta ve bu sistem, talepteki artış ve pazar payının genişlemesiyle birlikte günden güne gelişme göstermektedir (IBBL, 2015: 17, 58).

Literatürde bulunan araştırmalara bakıldığında Bangladeş'te İslami bankacılık sektörünün gelişimi, sektörün ülkeye olan katkıları ve İslam hukuku yönetimi ilişkisi ve Bangladeş'in İslami bankacılık alanıyla bağlı olan çeşitli faktörlerin ele alındığı İngilizce dilinde sunulmuş birçok kaliteli çalışmaya rastlanabilmektedir. Ancak yukarıda sözü edilen konu ve alanlarda doğrudan Türkçe dilinde bir araştırma görülebilmiş ve bundan dolayı mevcut çalışmanın yapılmasının akademik anlamda önemli olacağı kanaatine varılmıştır. Makalede, İslami bankacılığın Bangladeş'te 1983'te başlayan 2022 yılına kadar olan gelişiminin, 39 yıllık bir dönem üzerinden ele alınması ve gelecekteki potansiyel durumunun ne olabileceğine dair çıkarımlarda bulunulması amaçlanmaktadır. Mevcut çalışma, yeni ve önemli verilere yer vermesi ve Türkçe literatürde yukarıda belirtilen konuların aktarılması amacıyla hazırlanan bir araştırma bulunmaması nedeniyle güncel ve benzersiz olma niteliği taşımaktadır.

Mevcut çalışmadan elde edilen bulguların, Türk toplumunun Bangladeş'te bulunan İslami bankacılık endüstrisine ilişkin ayrıntılara ulaşabilmelerini sağlamak ve İslam Bankası'nın Bangladeş'te nasıl ve neden popüler hale geldiğine dair bilgi edinebilmek açısından faydalı olması beklenmektedir. Ayrıca, Türkiye'de İslami bankacılık üzerine inşa edilebilecek politikalarının oluşturulmasına yardımcı olabileceği (İslam vd., 2022: 194) ve İslami bankacılık sektörünün nasıl ilerleyebileceğine ilişkin göstergeler sunabileceği düşünülmektedir.

Makalenin birinci bölümünü teşkil eden giriş kısmında, İslami bankacılığın Bangladeş bağlamındaki etkilerine bütüncül bir bakış sunulmaktadır. İkinci bölümde çalışmaya dair metodolojiden bahsedilmekte ve üçüncü bölümde, Bangladeş'te İslami bankacılığın gelişimine ve mevcut durumuna dair bilgilendirme yapılmaktadır. Dördüncü bölümde, İslami bankacılığın Bangladeş'teki katkıları açıklanırken. Son bölümde ise araştırmadan elde edilen bulguların bir özetini sunularak, İslami bankacılık sektörünün önemine işaret edilmekte ve Bangladeş açısından bir tahlili gerçekleştirilmektedir.

2. METODOLOJİ

Bu çalışmada ikincil verilere dayalı nitel ve nicel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Bu veriler ders kitaplarından, çeşitli akademik makalelerden, belgeler ve raporlardan², İslami bankacılık sektörüyle ilgili yayınlanmış materyallerden toplanmıştır. Çevrimiçi kaynaklar, ilgili yerel ve uluslararası kurumların web siteleri de bilgi kaynağı olarak kullanılmış ve tüm veriler uygunluklarına ve ihtiyaçlarına göre gerekli özen ve onay ile analize dahil edilmiştir.

3. BANGLADEŞ'TE İSLAMİ BANKACILIĞIN GELİŞİMİ VE MEVCUT DURUMU

3.1. Bangladeş'te İslami Bankacılığın Gelişiminde Rol Oynayan Faktörler ve İslami Bankaların Kurulması

² Anahtar materyaller Bangladeş Merkez Bankası, İslam Bankası Bangladeş Limited (IBBL), Bangladeş Maliye Bakanlığı Finansal Kurumlar Bölümü, İslami Finansal Hizmetler Kurulu (IFSB), İslam Kalkınma Bankası (IsDB), İslami Finansal Kurumlar Muhasebe ve Denetim Teşkilatı (AAOIFI) ve Dünya Bankası'ndan elde edilmiştir.

3.1.1. Bireysel Girişimler

21. yüzyılın başlarında, Doğu Bengal ve Assam eyaletinin kurulmasından sonra, Dakka'nın başkent olarak merkeze alındığı Doğu Bengal'in sosyo-ekonomik gelişimi hız kazanmış, bu zaman içinde, Jessore ve Cox's Bazar da dâhil olmak üzere Bangladeş'in farklı bölgelerinde faizsiz bankaların kurulması ve yönetilmesi adına girişimler başlatılmıştır. Ancak bu girişimler sosyo-ekonomik ve politik şartlardan kaynaklanan sorunlar nedeniyle sağlam bir temele oturtulamamıştır. Bu süreçte bireysel çabalar ve örgütsel girişimler devam etmiş olsa dahi, İslam hukuku merkezli bir bankacılığın hayata geçirilmesi, uzun süre bir hayal olarak kalmıştır (Mannan, 2015: 4).

3.1.2. Devlet Tarafından Gerçekleştirilen Müdahale ve Girişimler

Bangladeş'in bağımsızlık kazanmasından sonra, bir İslami banka kurmak adına devlet düzeyinde de farklı aşamalardan müteşekkil bazı girişimler başlatılmıştır. 1974'te Bangladeş hükümeti tarafından İslam Kalkınma Bankası (IDB) sözleşmesi imzalanmış ve bu anlaşmanın imzalanmasıyla birlikte üye ülkeler tarafından bankacılık sistemlerinin İslami ilkelere uygun olarak yeniden yapılandırılması taahhüdünde bulunulmuştur (Sadat, Kader ve Zayed, 2020: 76-77). 1978 yılında Dakar konferansında İslami bankaların kurulmasına dair öneri, Senegal'deki İslam İş Birliği Teşkilatı (İİT) üye ülkeleri tarafından kabul edilmiştir. Ayrıca bankacılık sistemlerinin kademeli olarak İslam'a dönüştürülmesi için bir dizi öneri de aynı şekilde İİT üyesi ülkeler tarafından onaylanmıştır. Bangladeş bu konferansa aktif olarak katılım sağlamış ve önerilerin uygulanması açısından ortak olarak alınmaya uygun görülmüştür (Razvi, 1981: 44).

3.1.3. Bangladeş Bankası'nın Destekleyici Rolü

İslami Bankacılığın gelişiminde sürecin başlangıcından itibaren, Bangladeş Bankası'nın ülkedeki İslami bankaların ilkelerinin ve prosedürlerinin uygulanmasında oldukça aktif ve olumlu bir rol oynadığı görülmektedir. 4 Nisan 1981'de Maliye Bakanlığı tarafından Bangladeş Bankası'na gönderilen talimat ile, ülkenin devlete ait tüm bankalarının İslami Bankacılık açısından deneme faaliyetlerinin teşvik edilmesi sağlanarak, köy ve kasabalarda bulunan banka şubelerinde ayrı bir İslami bankacılık hesabının açılmasına ve farklı bir defter tutulmasına dair yönlendirmeler yapılmıştır (Perves, 2015: 181-184).

1980 yılının Kasım ayında, Bangladeş Bankası araştırma direktörü A. S. M. Fakhrul Ahsan, Orta Doğu ülkelerinde faaliyet gösteren İslami bankaların ve İslami finans kurumlarının faaliyetlerinin gözlemlenmesi adına görevlendirilmiş ve Ocak 1981'de sunduğu kapsamlı bir rapor ile, Bangladeş'te İslami banka kurma sürecinin başlatılması adına bir dizi öneride bulunmuştur. Bangladeş Banka Yönetimi Enstitüsü (BIBM)'nin girişimi ile bir İslami bankacılık semineri düzenlenmiş ve bu seminer 18-19 Mart 1981 tarihlerinde Dakka'da gerçekleştirilmiştir. Seminerin baş misafiri olarak davet edilen Bangladeş Merkez Bankası Başkan Vekili M. Khalid Khan seminerin açılışında yer almış ve bu sayede hem kamu hem de özel sektörde İslami bankaların kurulmasına ilişkin önerilerde bulunulmuştur (Sarker, 2000: 5).

9-11 Haziran 1981'de, Bangladeş Bankası üst düzey yetkililerinden biri, İsviçre Cenevre'de İslami Bankacılık ve Sigortacılık konulu uluslararası bir seminere katılım sağlamıştır. 16 Ekim 1982'de, dönemin valisi Nurul İslam'ın başkanlığında düzenlenen Bangladeş Bankası 4. Bankacılar toplantısında, büyükşehir ve ilçe genel müdürlükleri olmak üzere kamuya ait altı ticari bankayla iki ihtisas bankasının tüm şubelerinde İslami bankacılığın en kısa sürede hayata geçirilmesine dair karar alınmıştır. İslami Bankacılık için uygun insan gücüne sahip olabilmek adına Bangladeş Bankası tarafından alınan bir karar ile 6 Ekim 1981'de Sonali Bank Personel Koleji'nde bir ay sürecek olan tam zamanlı bir yetkilendirme kursu düzenlenmiştir. Kursu, Bangladeş Bankası başta olmak üzere devlete ait tüm bankalardan, BIBM

ve daha sonrasında Dakka Uluslararası İslami Bankası³'ndan toplamda 37 memur katılım sağlamıştır (Mannan, 2015: 4-5).

3.1.4. Diğer Girişimler

Bangladeş'te yer alan birtakım kamu ve özel kuruluşların 1979'dan 1982 yılına kadar İslami bankaların kurulması adına hazırlık çalışmalarına katıldığı görülmektedir. Bu zaman içinde, M. Khaled'in öncülüğünde "Bangladeş İslami Bankacılık Çalışma Grubu" adında bir oluşuma imza atılmıştır. M. Khaled grubun yeniden örgütlenme sürecine öncülük etmiş ve sonrasında bu oluşum Bangladeş İslami Bankacılar Birliği (BIBA) olarak tanınmaya başlamıştır. Yine aynı dönemde Bangladeş Bankacılık Enstitüsü (BIBM), İslami Ekonomi Araştırma Bürosu, Bai'tus Sarf İslami Araştırma Enstitüsü, Chittagong tarafından İslami bankacılık üzerine kıdemli bankacıların, ekonomistlerin ve ülkenin bu alanda çalışan profesyonellerinin yer aldığı çeşitli ulusal ve uluslararası seminerler ve eğitim kursları düzenlenmiş; İslami bankacılık alanında 300'den fazla banka yetkilisinin eğitilmesine katkı sağlanmıştır (Aktan vd., 2009: 338; Sadat vd., 2020: 77-79).

3.1.5. Gerçek Bir Varlığın Ortaya Çıkışı

İslam Kalkınma Bankası (IDB) ve çeşitli finans kuruluşlarının yanı sıra yerelde birçok bireysel girişim sayesinde, ülkede İslami bankalar kurma adına iş birlikleri genişletilmeye başlanmıştır. İlk olarak İslam Kalkınma Bankası (IDB), Kuveyt Finans Kurumu, Dubai İslam Bankası, Bahreyn İslam Bankası, Lüksemburg İslami Yatırım ve Borsa Şirketi, Al-Razi Döviz Borsası ve Suudi Arabistan Ticaret Şirketi ve üç Kuveyt Bakanlığı'nın övgüye değer girişimiyle Bangladeş'te ilk kez İslami bir bankanın kurulabilmesi adına %70'lik bir sermaye sağlanmıştır. Kalan sermaye ise, Bangladeş Hükümeti'nin yüzde beş paya sahip olduğu yerel girişimcilerden edinilmiştir. Nihayetinde İslami Bank Bangladeş Limited, Güneydoğu Asya'daki ilk şeriat temelli banka olarak 13 Mart 1983 tarihinde tescil edilmiş ve 30 Mart 1983'te faaliyete başlamıştır (Ahmad ve Hassan, 2007). Ülkenin bu ilk İslami bankasının başarı yolculuğu, ilerleyen yıllarda 10 İslami bankanın kuruluşunu da beraberinde getirmiştir. Bu kuruluşlara ait bilgiler derlenerek, tarihsel sıralamaya göre aşağıdaki şekilde yer verilmiştir (Global İslami Bank, 2021; Standard Bank Limited, 2021; Perves, 2015: 181):

1. 1983: İslami Bank Bangladesh Limited (IBBL: 13 Mart 1983).
2. 1987: The ICB Islamic Bank Limited (1987'de Al-Baraka Bank Limited ve Oriental Bank Limited).
3. 1995: Al-Arafah İslami Bank Limited (AIBL: 27 Eylül 1995).
4. 1995: Social İslami Bank Limited (SIBL: 22 Kasım 1995 Social Investment Bank Limited, daha sonra Ekim 2021'de Social İslami Bank Limited adı olarak değiştirildi).
5. 2001: Shahjalal İslami Bank Limited (SJIBL: 1 Nisan 2001).
6. 2004: Export-Import Bank of Bangladesh Limited (EXIM Bank: 1999 yılında kuruldu, bankacılık faaliyeti 1 Temmuz 2004 yılında tam Şeriat Temelli İslami Bankacılığa dönüştü).
7. 2009: First Security İslami Bank Limited (FSIBL: 25 Ekim 1999'da açıldı, 1 Ocak 2009'da tam bir İslami bankaya dönüştürüldü).
8. 2013: Union İslami Bank Limited (UBL: 07 Mart 2013).

³ Dhaka International Islamic Bank Limited şuan İslami Bank Bangladesh Limited olarak geçmektedir.

9. 2021: Standard Bank Limited (SBL: 11 Mayıs 1999'da kuruldu, 1 Ocak 2021 Cuma gününden itibaren tam teşekküllü bir İslami bankaya dönüştü).

10. 2021: Global Islamic Bank (GIB: 25 Temmuz 2013'te NRB Global Bank olarak kuruldu, Global İslami Bank olarak yeniden markalaştı ve 3 Ocak 2021'de tam şeriatı uygun bir banka oldu).

3.2. Bangladeş İslami Bankacılık Faaliyetlerine İlişkin Faktörler

3.2.1. İslam Hukuku Uyumluluğu

Bangladeş'te İslami bankalar bankacılık faaliyetlerinin İslam hukuku hükümlerine uygun olarak yürütülmesi şartıyla Bangladeş Bankası'ndan onay almışlardır. Bu bankalar, sözleşmenin şartlarını sağlamak için Bangladeş Bankası'nın gözetimi altındadırlar. Özellikle 2009 tarihinde Bangladeş Bankası tarafından İslami Bankaların İslam hukukuna uyumları konusunda yol gösterici ilkelerin olduğu bir bildiri yayımlanmış, bu tarih itibarıyla bildiriye yer alan yönergeler İslami bankalar tarafından takip edilmeye başlanmıştır (Alam vd., 2019: 122).

İslami bankacılıkta İslam hukukuna uyumun korunmasını sağlamak adına her banka nezdinde, bankaların Yönetim Kurulunun kontrolünden uzak bağımsız bir İslam hukuku denetleme komitesi bulunmaktadır. Bu komiteler ünlü alimlerden, uzman fakihlerden, ekonomist ve avukatlardan oluşmakta ve denetim çalışmaları bağımsız olarak yürütülmektedir. İslam hukuku yönetiminin idari faaliyetleri dışında, bankaların tüm faaliyet politikalarıyla birlikte makro düzeyinde kritik tüm meseleleri de denetlenmektedir. Ayrıca ülkenin bütün İslami bankalarının İslam hukuku komitelerinin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş bir organ olan “Bangladeş İslami Bankalar Merkez Şeriat Kurulu” (CSBIB) da zaman zaman bankacılık faaliyetlerinin İslam hukukuna uyumuyla ilgili rehberlik sağlamak ve talimatlar sunmaktadır (CSBIB, 2022).

İslami bankalar, yönetim kural ve prosedürlerinin belirlenmesi, kalite değerlendirmeleri, idari ve muhasebesel politikalarıyla ilgili olarak farklı Uluslararası kuruluşların yönergelerini de takip etmektedirler. Bu kuruluşlar arasında “Uluslararası Finansal Hizmetler Kurulu” (IFSB), “İslami Finans Enstitüsü Muhasebe ve Denetim Örgütü” (AAOIFI) ve “İslami Uluslararası Kredi Derecelendirme Kuruluşu” (IICRA) yer almaktadır (Perves, 2015: 183).

3.2.2. Borsa Piyasaları

Bangladeş'te iki Menkul Kıymetler Borsası Piyasası bulunmaktadır. İlki, Dakka Menkul Kıymetler Borsası (DSE) ve diğeri ise Chittagong Menkul Kıymetler Borsası (CSE)'dir. 2014 yılında her iki piyasa da kendi İslam hukuku Endeksini başlatmış ve 77 Şeriat uyumlu şirket bu endekslerde listelenmiştir. Ayrıca İslami yatırım fonlarının yanı sıra, bir vadesiz İslami tahvil de Bangladeş borsalarında alınıp satılabilmektedir (Hassan, Ullah ve Khanam, 2017: 5).

Bangladeş Sermaye piyasasında Dakka Menkul Kıymetler Borsası'na (DSE) kote 33 banka bulunmaktadır. 33 bankanın 23'ü konvansiyonel, 10'u İslami bankadır. DSEX Şeriat Endeksi (DSES) ve CSE İslam hukuku Endeksi (CSI), Ekim 2022 sonunda sırasıyla 1377,43 ve 1186,57 olan Eylül 2022 sonunda sırasıyla 1419,73 ve 1234,07 olarak gerçekleşmiştir (Bangladesh Bank, 2022d: 1).

3.2.3. Küresel Sahnedeki İslami Bankacılık Bangladeş Endüstrisi

Bangladeş, Güney Asya'da gelişen ekonomi merkezlerden birisi olarak görülmektedir. Varlıkların büyüklüğü yerine “finansal katılım” veya “dağıtımın niteliği” göz önüne alındığında, Bangladeş'teki İslami bankacılığın konumunun oldukça cesaret verici olduğu söylenebilir. İslami bankacılık bu ülkede şanlı yolculuğunu kırk yıl önce başlatmış olup, bu bankacılık sistemi şu an ülkenin toplam bankacılığının dörtte birinden fazlası kapsamaktadır. Aktif değere göre (varlıkların büyüklüğü) ise Bangladeş, küresel İslami banka sıralamasında 9. sırada yer almaktadır (TKBB, 2020).

Ernst & Young'ın 2015 yılı raporuna göre, günümüzde İslami bankacılık dünya çapında 38 milyon müşteriye sahiptir. Bunlardan 13 milyonu yani %35'i Bangladeş'te bulunmaktadır. Bunun anlamı, Bangladeş'in İslami bankalarının müşteri sayısının, dünyadaki toplam müşteri sayısının üçte birini oluşturmuş olduğudur. Ayrıca, Bangladeş'teki en büyük Bangladeş İslami bankası, küresel mikro kredilerin yüzde 50'sini içermektedir (IBBL, 2015: 17, 58). Müşterilerin katılımı açısından bakıldığında, Bangladeş'te bulunan İslami bankaların diğer ülkelere kıyasla çok ileride olduğu gözlemlenmektedir. Dünya Bankası'nın bir girişimi olan “Yoksullara Yardım Danışma Grubu” örgütünün raporuna göre, Bangladeş İslami Bankası Limited (IBBL) yararlanıcı sayısı bakımından tek başına dünyanın İslami Mikro Finansının yarısını elinde tutmaktadır (Mannan, 2015: 18).

3.3. Bangladeş'te İslami Bankaların Mevcut Durumu ve Bir Faaliyet Değerlendirmesi

3.3.1. Bangladeş'te İslami Bankacılığın Mevcut Durumu ve Ülke Bazında İslami Bankacılık Sektörüne Genel Bakış

İslam hukuku merkezli bankacılık sisteminin yeni bir türü olan İslami bankacılık, küresel durgunluğa ve geleneksel bankacılık sistemini takip eden Bangladeş'teki çeşitli bankaların karşı karşıya kaldığı çeşitli zorluklara rağmen, son yıllarda ulaştığı yaklaşık %28 oranındaki ortalama yıllık büyümeyle yetkinliğini kanıtlamış ve potansiyelini arttırmıştır (Bangladesh Bank, 2022b: 1). Bu büyüme, Bangladeş'te İslami bankacılık uygulamalarının geleneksel bankacılık sistemlerinin bir alternatifi olarak görülmesinin ve kullanıcılar tarafından İslami bankacılığa olan talebinin günden güne artmasının bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bangladeş Bankası'nın 2021 yılı raporuna göre, 1972 Bangladeş Banka Emri ve 1991 Banka Şirketi Yasası uyarınca 61 planlı bankayı (scheduled bank) kontrol etmekte ve denetlemektedir. Bangladeş'te 10 İslam hukuku tabanlı özel ticari banka bulunmaktadır. Diğer 51 banka (İslam hukuku temelli olmayan) geleneksel banka olarak faaliyet göstermektedir (6 ulusallaştırılmış ticari banka, 3 devlete ait ihtisas bankası, 9 yabancı banka ve 33 özel ticari banka). Bangladeş'te 5 plansız banka⁴ (non-scheduled) da bulunmaktadır. Dolayısıyla geleneksel anlamda planlı ve plansız bankaların sayısı 56 iken, İslami banka sayısı ise 10'u bulmaktadır (Bangladesh Bank, 2021).

Bangladeş'te İslami Bankacılık sektörünün durumuna genel olarak bakıldığında, güncel olarak 10 tam teşekküllü İslami bankanın 1605 şubeyle faaliyet gösterdiği görülmektedir. Ayrıca Bangladeş'te 11 geleneksel ticari bankanın 23 İslami bankacılık şubesi bulunmakla birlikte, 13 geleneksel ticari banka 511 İslami bankacılık penceresi⁵ ile İslami finans hizmeti sunmaktadır. İslami bankacılık sektöründe hizmet veren bankaların faaliyet durumlarına göre ayrıntılı bir listesi Tablo 1'de sunulmaktadır.

⁴ Plansız bankalar, herhangi bir yasaya göre faaliyet gösteren belirli bir amacı olan bankalardır. Bu bankalar tüm banka görevlerini yerine getiremeyen ve Şeriat'a dayalı olmayan geleneksel bankaları ifade etmektedir.

⁵ İslami bankacılık penceresi, geleneksel bir bankanın İslami veya Şeriat uyumlu finansal ürünler ve hizmetler sunan bölümüdür.

Tablo 1. Bangladeş'te Faaliyet Gösteren İslami Bankalar⁶

Bank Name Branches	Tam Teşekküllü İslami Bankalar (Full-fledged Islamic Banks)	İslami Bankacılık Şubesi Bulunan Geleneksel Bankalar (Islamic Banking Branches in Conventional Banks)	İslami Bankacılık Penceresi Bulunan Geleneksel Bankalar (Islamic Banking Windows in Conventional Banks)
1.	İslami Bank Bangladesh Limited (389)	The City Bank Limited (1)	Sonali Bank Limited (58)
2.	ICB Islamic Bank Limited (33)	AB Bank Limited (1)	Janata Bank Limited*
3.	Social İslami Bank Limited (172)	Dhaka Bank Limited (2)	Agrani Bank Limited (48)
4.	Al-Arafah İslami Bank Limited (204)	Premier Bank Limited (2)	Pubali Bank Limited (17)
5.	EXIM Bank Limited (141)	Prime Bank Limited (5)	Trust Bank Limited (15)
6.	Shahjalal İslami Bank Limited (133)	Southeast Bank Limited (5)	Bank Asia Limited (5)
7.	First Security İslami Bank Limited (197)	Jamuna Bank Limited (2)	Standard Chartered Bank (1)
8.	Union Bank Limited (105)	Bank Alfalah Limited (1)	Mercantile Bank Limited (45)
9.	Standard Bank Limited (138)	NRB Bank Limited (1)	Midland Bank Limited (1)
10.	Global İslami Bank Limited (93)	One Bank Limited (2)	NRBC Bank Limited (268)
11.		United Commercial Bank (1)	United Commercial Bank (10)
12.			Meghna Bank Limited (3)
13.			Mutual Trust Bank Limited (15)
14.			Premier Bank Limited (25)

Kaynak: Bangladeş Bankası, Temmuz - Eylül 2022 dönemi⁷

3.3.2. Bangladeş İslami Bankacılık Sektörü Temmuz-Eylül 2022 Dönemi Faaliyet Raporu

İslami Bankacılık sektörünün Bangladeş'in büyümesine ve ekonomik kalkınmasına önemli katkıları bulunmaktadır. Sektör, daha düşük Yasal Likidite Oranı (SLR) ve daha yüksek Kredi-Mevduat Oranı (LDR) nedeniyle geleneksel bankalara göre daha karlı görünmekte ve giderek daha çekici hale gelmektedir. Zaman içinde hem mevduat hem de yatırımların artmasıyla sektörün ülkede olağanüstü bir büyüme ve genişleme yaşadığı açıkça görülmektedir. Bangladeş'te İslami Bankacılık faaliyetlerinin yakın zamanda ulaştığı sonuçlar ve bankacılık sektörü içindeki ortalama payları dikkate alındığında, gerçekleşen rakamlar oldukça dikkat çekicidir. Aşağıda belirli başlıklar altında bu faaliyetlere ilişkin sonuçlara yer verilmektedir (Bangladesh Bank, 2022c: 3).

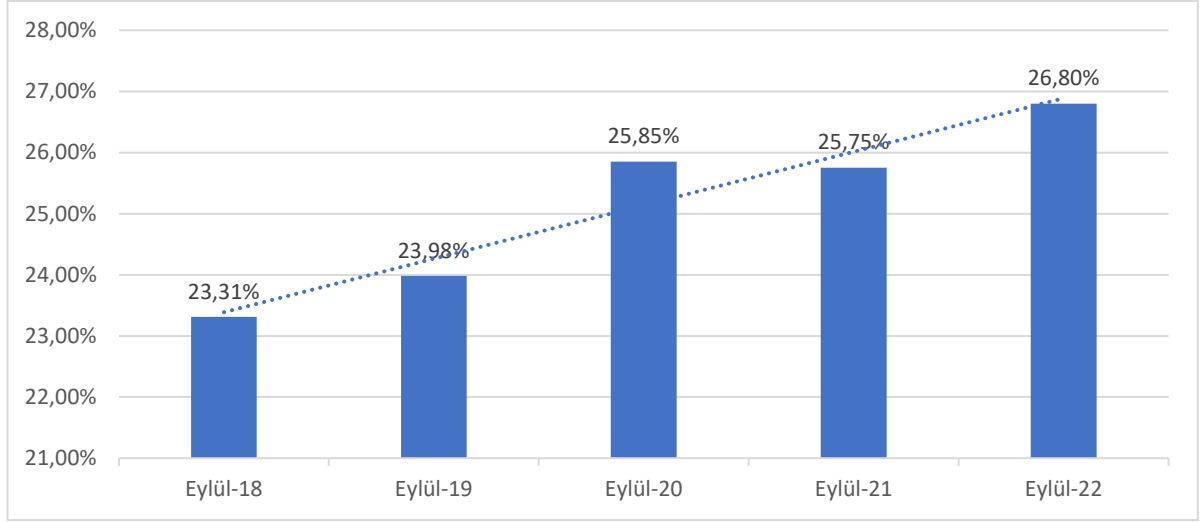
Toplam Mevduat: Bangladeş'te İslami bankaların bankacılık sektöründe ciddi bir yere sahip olduğu ve Şekil 1'de görüleceği üzere İslami Bankaların sektördeki pazar payının Eylül 2022 sonu itibarıyla mevduat bazında yüzde 26,80 olarak gerçekleştiği görülmektedir.

İslami bankacılık sektöründeki toplam mevduat, Eylül 2022 sonunda Haziran 2022 sonuna kıyasla 90,35 milyar BDT (Bangladesh Taka-Bangladeş para birimi) veya %2,19 artışla 4213,75 milyar BDT'ye ulaşırken, bu rakam geçen yılın aynı çeyreğine kıyasla 447,97 milyar BDT veya %11,90 artışa denk gelmektedir.

⁶ Parantez içindeki rakam, İslami bankaların şube ve pencere sayılarını göstermektedir. Janata Bank Limited, Bangladeş Bankası'ndan İslami Bankacılık penceresini başlatmak için izin almış ancak henüz faaliyete geçmemiştir.

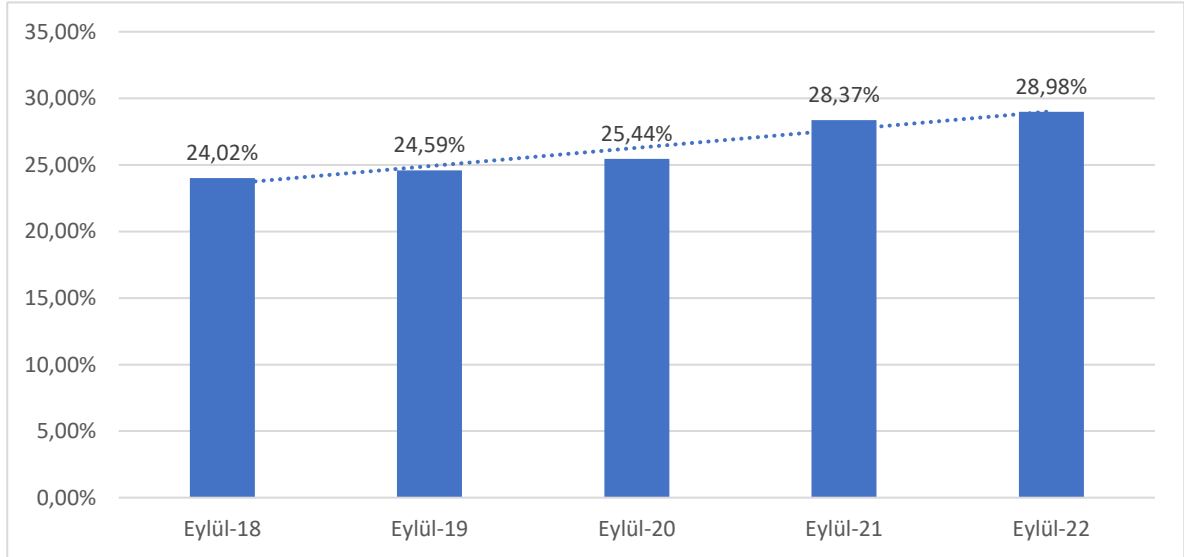
⁷ https://www.bb.org.bd/pub/quarterly/islamic_banking/islamic_jul-sep2022.pdf

Şekil 1. Bangladeş'te İslami bankacılığın mevduat payı
Kaynak: Bangladeş Bankası, 2018-2022

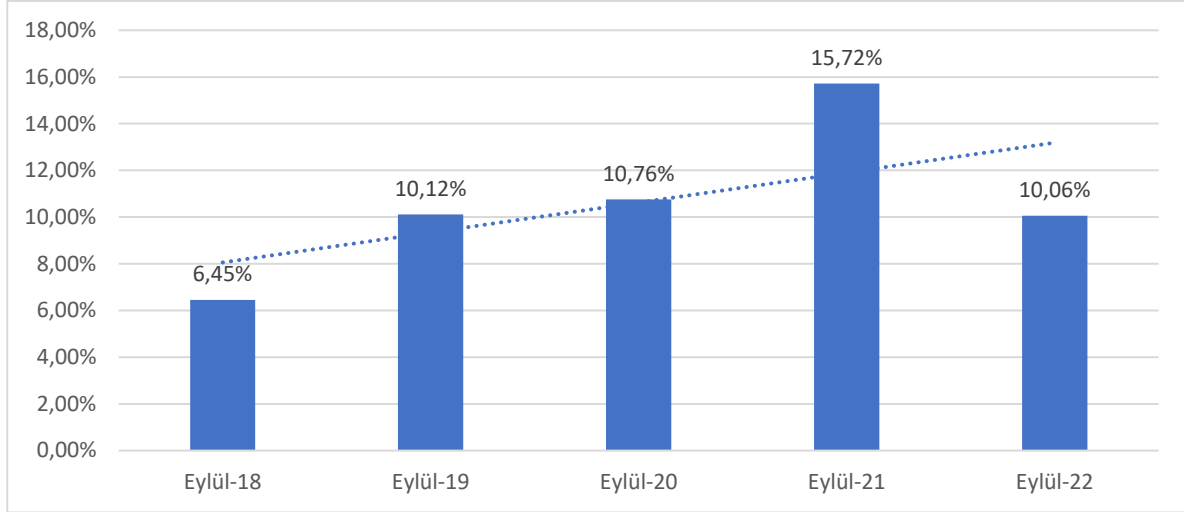
Toplam Yatırım: İslami bankaların toplam bankacılık sektöründeki pazar payı, Şekil 2'de verildiği üzere Eylül 2018-Eylül 2022 tarihleri arasındaki gelişimi göstermektedir. Eylül 2022 sonunda yatırım bazında yüzde 28,98 olarak gerçekleşmiştir. İslami bankacılık sektörünün toplam yatırımı Eylül 2022 sonunda 3862,21 milyar BDT olarak gerçekleşmiş ve bu rakam ile Haziran 2022 'in sonuna ve geçen yılın aynı çeyreğinin sonuna göre sırasıyla 43,92 milyar BDT veya % 1,15 ve 494,01 milyar BDT veya % 14,67 artışa ulaşmıştır.

Şekil 2. Bangladeş'te İslami bankacılığın yatırım payı
Kaynak: Bangladeş Bankası, 2018-2022

Yatırım-Mevduat Oranı: İslami bankaların yatırım-mevduat oranı (geleneksel anlamda kredi-mevduat oranı) Eylül 2022 sonunda, Haziran 2022 sonunda olduğu gibi 0,92 olarak gerçekleşmiştir. Bu oranın Eylül 2021'in sonunda gerçekleşen rakamdan 0,89 daha yüksek olduğu kaydedilmektedir.

Fazla Likidite: Şekil 3'de verildiği üzere Eylül 2022 sonunda İslami bankacılık sektörünün fazla likiditesi %10.06 ve 175,25 milyar BDT olarak gerçekleşirken, bu rakam Eylül 2021 yılının aynı döneminde %15.72'tir.

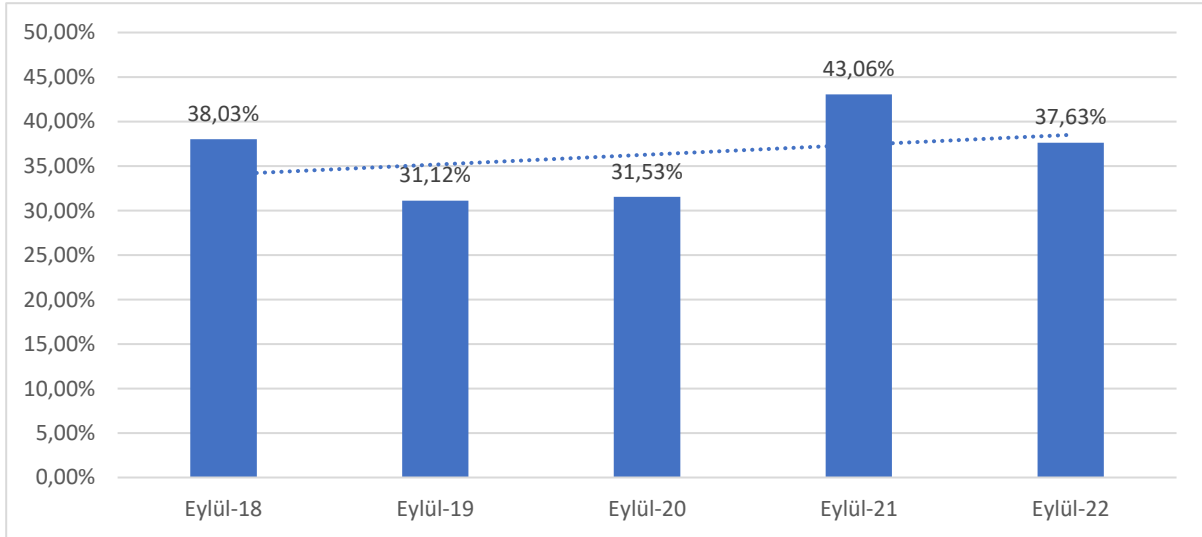

Şekil 3. Bangladeş'te İslami bankacılığın fazla likidite payısı

Kaynak: Bangladeş Bankası, 2018-2022

Toplam Havale Miktarı: İslami bankacılık sektörü, rapor kapsamındaki Temmuz-Eylül 2022 çeyrek dönemde tüm bankacılık sektörü tarafından mobilize edilen toplam havalelerin %37,63'üne ve Ekim-Aralık 2021 çeyrek döneminde %49,18'ine sahip olmuştur. Geleneksel tarife hizmet veren bankaların ve İslami bankaların havale payları Şekil 4'de gösterilmektedir. Buna göre İslami bankacılık sektörü tarafından mobilize edilen toplam havale miktarı, Temmuz-Eylül 2022 döneminde 202,23 milyar BDT'ye ulaşmıştır.

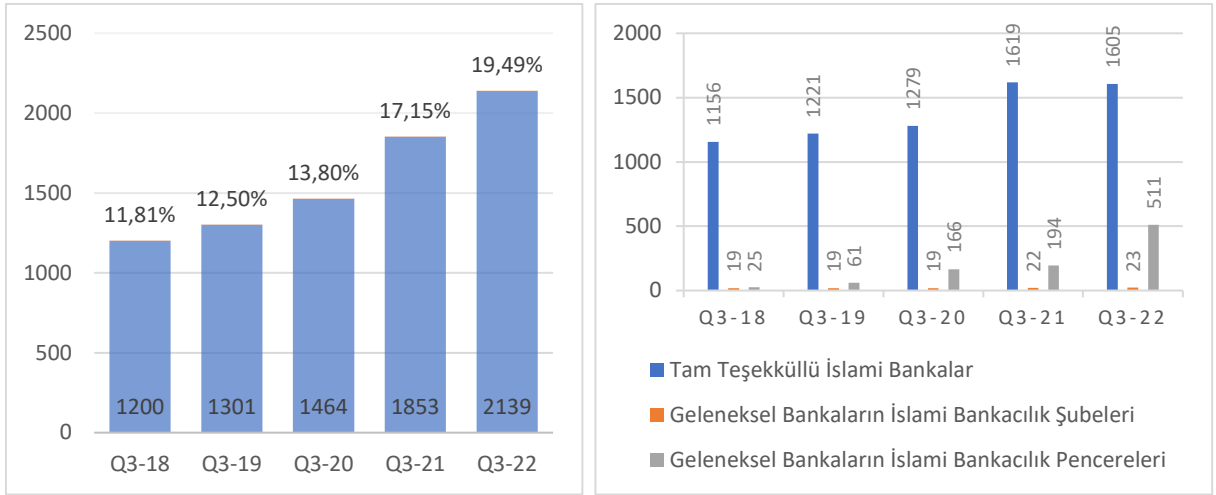
Bu rakam Nisan-Haziran 2022 dönemine göre 45,06 milyar BDT veya %28,67 ve Temmuz-Eylül 2021 dönemine göre 3,31 milyar BDT veya %2,18 daha yüksek olarak gerçekleşmiştir.

Şekil 4. Bangladeş'te İslami bankacılığın Havale İşlemlerine Ait Payları

Kaynak: Bangladeş Bankası, 2018-2022

İslami Bankacılık Şubeleri/Pencereleri: Geleneksel ticari bankaların İslami şubeleri/pencereleri de dahil olmak üzere İslami bankacılık sektörünün Eylül 2021 sonunda 1835 olan şube sayısı, Eylül 2022 sonunda 2139'e ulaşmıştır. Şekil 5'da görüleceği üzere, İslami bankacılık sektöründe hizmet veren şubelerin tüm bankacılık sektörüne oranı Eylül 2018 tarihinde yaklaşık %12 iken, bu oranın Eylül 2022 tarihinde yaklaşık %20'ye ulaştığı görülmektedir.

Şekil 5. İslami bankaların şube genişlemesi

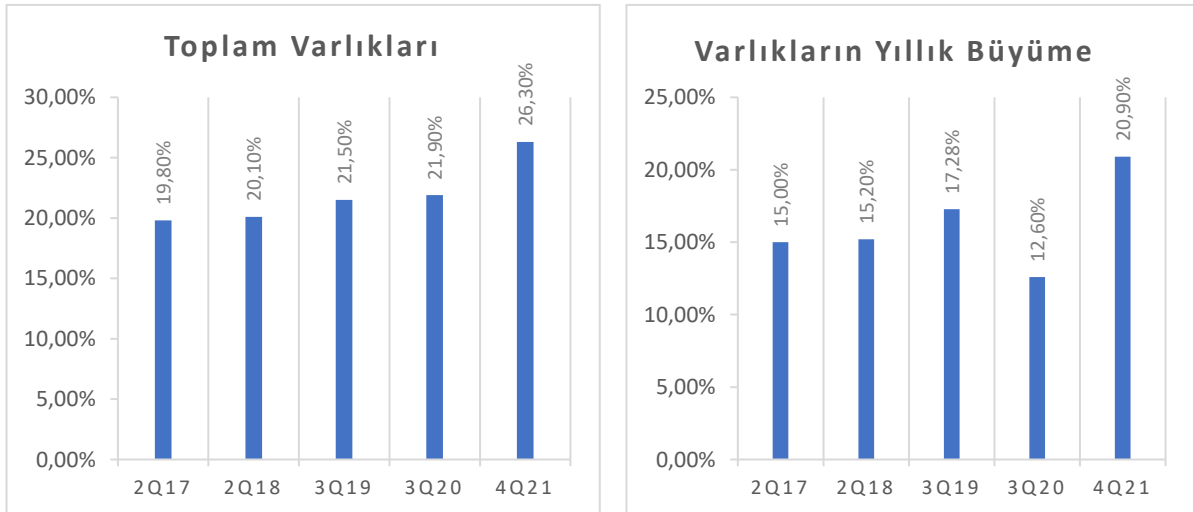
Kaynak: Bangladeş Bankası, 2018-2022

4. BANGLADEŞ'TE İSLAMİ BANKACILIĞIN GELİŞİMİ

4.1. İslami Bankaların Pazar Payı ve Yıllık Büyüme Hacmi

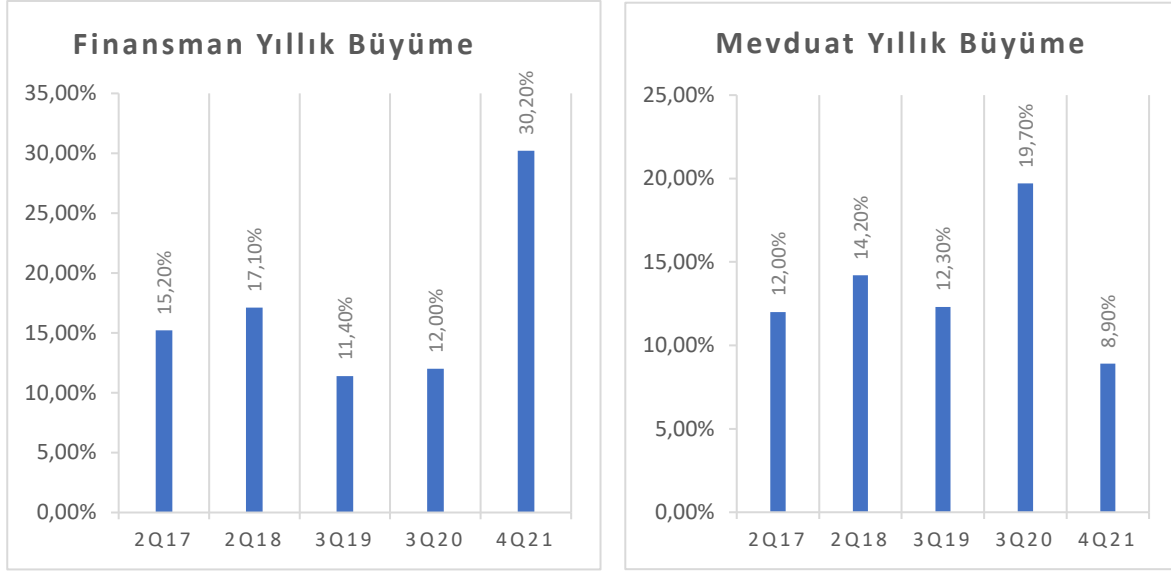
İslami bankalar, 2021 Aralık sonunda Bangladeş'teki bankacılık sektörünün toplam varlıklarının % 26,3'lük bir kısmını elde ederken, geleneksel bankaların bu alandaki payı % 73,7 şeklinde gerçekleşmiştir. Benzer bir şekilde, aynı dönem içerisinde İslami bankaların toplam varlıklarının yıllık büyüme, toplam finansmandaki büyüme ve yıllık mevduat büyüme oranları %20,9, %30,2 ve %8,9 olarak kaydedilmiştir (IFSB, 2022: 16, 24).

Şekil 6, Şekil 7 de de görüldüğü üzere, zaman faktörü göz önüne alındığında, Bangladeş'teki İslami bankaların, bankacılık sektöründeki pazar paylarının giderek artma eğiliminde olduğu ve pazar paylarını arttırmaya devam ettikleri görülmektedir. Tam teşekküllü sekiz İslami bankanın piyasa payının, 2Q17-4Q21 süreci boyunca toplam varlıklar, varlıkların büyüme payı ve finansman büyümesi açısından artış gösterdiği, sadece mevduat büyüme oranının 4Q21 sürecinde düşük oranda seyrettiği görülmektedir.

Şekil 6. Toplam Banka Varlıkları İçinde İslami Bankacılığın Payı ve Yıllık Büyüme Oranları

Kaynak: İslami Finansal Hizmetler Kurulu, 2017-2021 (IFSB, 2021)

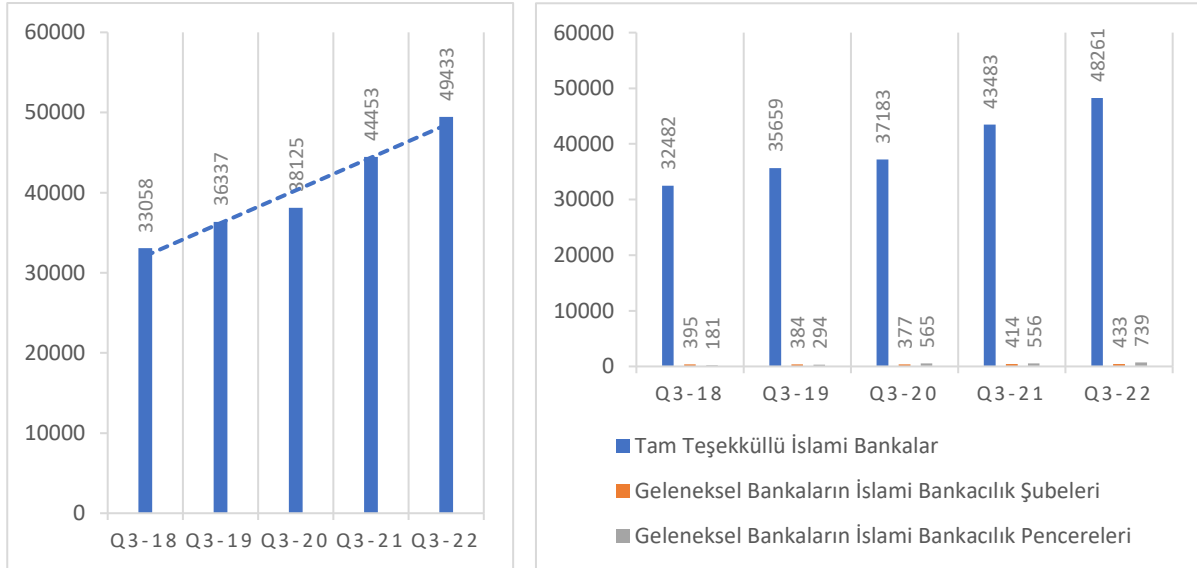

Şekil 7. İslami Bankacılık Toplam Finansman ve Mevduat Yıllık Büyüme Oranları

Kaynak: İslami Finansal Hizmetler Kurulu, 2017-2021 (IFSB, 2021)

4.2. İnsan Kaynaklarını Geliştirme

Bangladeş'te İslami bankacılık sektöründe çalışanların sayısı gittikçe artmakta ve günümüzde bu sayı 49.433 kişiyi bulmaktadır. Eylül 2021 sonunda toplam istihdam, 44.453 kişi olarak gerçekleşirken (Bangladesh Bank, 2022c: 1). Covid 19'a rağmen yalnızca (2020'den 2022'ye) son iki yılda 11.000 den fazla kişi için istihdam sağlanmıştır.

Şekil 8. Bangladeş'te İslami bankacılık sektöründeki istihdam eğilimleri

Kaynak: Bangladesh Bankası, 2018-2022

Şekil 8, 2018-2022 döneminde Bangladeş'te tam teşekküllü İslami bankalarda ve İslami bankacılık pencerelerinde istihdamın arttığını ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, konvansiyonel bankaların İslami bankacılık şubelerindeki insan gücü, örneklem döneminde bir miktar azalmıştır. Bu düşüşün olası bir nedeni, daha az insan gücü gerektiren bankacılık hizmetlerinde BİT tabanlı teknolojinin uygulanması olabilir. Müşterilerin tam teşekküllü İslami bankaları konvansiyonel

bankaların İslami şubelerine tercih ettikleri ve bu nedenle konvansiyonel bankaların İslami şubelerinde daha az insan gücüne ihtiyacı olduğu kaydedilmektedir. Diğer bir neden ise konvansiyonel bankaların maliyeti en aza indirmek için şube yerine İslami pencereler üzerinden İslami bankacılık faaliyetlerine devam etmeleri gösterilebilir (Hassan, Ahmed ve Robin, 2019: 27-28).

İslami bankalar her geçen gün potansiyel işgücünün daha yüksek seviyede profesyonel derecelere sahip olmasında teşvik edici rol oynamaktadır. İslami bankacılık sektöründe yerlerini almak isteyen ve farklı akademik disiplinlerden gelen pek çok kişi, seçme sınavlarından ve zorlu bir rekabet sürecinden geçerek işe alınmaktadır. İslami bankanın işgücünü yetkin kılmak için, İslami Banka Eğitim ve Araştırma Akademisi (IBTRA) 1997 yılında İslami Bankacılık Diploması (DIB)'nı sunmuş ve farklı bankalardan katılım sağlanmıştır (Rahman ve Islam, 2012: 10).

İslami bankaların işgücünü yetkin kılabilmek adına sunulan bu diplomayı almak için katılımcılara uygulanan ve iki bölümden oluşan sınav sayesinde çalışanların teorik olduğu kadar pratik bilgi ve anlayış düzeylerinin ölçümlenebilmesiyle birlikte, İslami bankacılık ve geleneksel bankacılık konuları arasındaki farkın ortaya konulabilmesine de olanak tanınmıştır (IBTRA, 2022a). Ayrıca bazı İslami bankalar hem özel hem de kamu bankalarının çalışanlara yönelik seminerler ve atölye çalışmaları düzenlemektedir. Bununla birlikte, İslami Bankası Bangladeş Limited (IBBL) Dakka'da İslami bankacılık konusunda eğitim programları düzenlemiş ve bu eğitime Nijerya Jaiz Bank International ve Sri Lanka Ceylone Bankası'nın üst düzey yetkilileri katılmıştır (Rahman ve Islam, 2012: 10).

İslami bankacılık çalışan sayısının artış göstermesi, istihdamın gelişimi açısından oldukça büyük önem arz ederken, İslami bankacılık konusunda düzenlenen eğitim programları da insan kaynaklarının kalifiyesi açısından katkı sağlamaktadır. Örneğin, 2017 yılında Bangladeş'te İslami bankalar tarafından çok sayıda eğitim programı, seminer ve çalıştay gerçekleştirilmiştir. IBBL, bünyesinde bulunan eğitim ve araştırma akademisinde (IBTRA) sadece 2017 yılında 2.967 eğitim programı düzenlenerek toplam 166.319 çalışana eğitim verilmiştir (Hassan, vd., 2019). Exim Bank Limited, 2017 yılında Exim Bank Eğitim ve Araştırma Akademisi'nde (EBTRA) 22 kurs, 262 konferans/çalıştay düzenlemiş ve 284 yetkiliye eğitim vermiştir (EBTRA, 2017).

4.3. Ekonomik Kalkınma

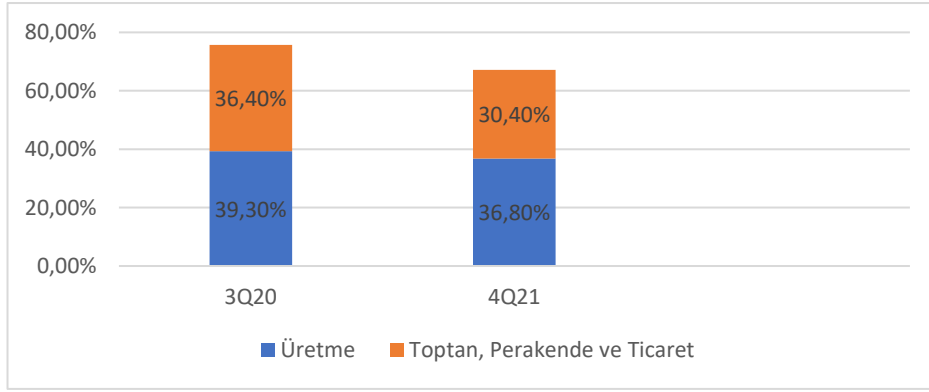
İslami bankaların genel faaliyetlerinde ülke ekonomisinin öncelikli sektörleri üstün tutulmaktadır. Bu nedenle, ülkenin ekonomik çarklarının hızının artırılmasında İslami bankalar önemli bir rol oynamaktadırlar. İslami bankalar, sanayileşme ve altyapının geliştirilmesine, KOBİ'lerin, tarım ve tarımsal tabanlı sanayilerin desteklenmesine katkıda bulunmakla birlikte, kırsal ekonominin güçlendirilmesine ve yatırımın çeşitlendirilmesine imkân tanımakta ve böylece yoksulluğun azaltılması dâhil olmak üzere ulusal ekonomik kalkınmanın sağlanması gerçekleşmektedir. Ayrıca gurbetçi müşterilere de yakından ilgi gösterilerek hizmet verilmekte, özellikle girişimciliğin geliştirilmesi ve kadınların güçlendirilmesi adına ciddi destekler sunulmaktadır (Abduh ve Chowdhury, 2012: 104, 107).

4.3.1. Sanayileşme ve Altyapı Geliştirme

İslami bankalar, halkın refahı ve ülkenin imtiyazsız, uzak bölgelerinin kalkınması dahil olmak üzere genel anlamda sosyal gelişmelere öncelik vererek sektörler bazında yatırımlar gerçekleştirmektedirler. Özellikle İslami bankaların konfeksiyon, tekstil, çelik, ilaç, enerji üretimi ve kimya sektörlerine yatırım yaptıkları görülmekte ve bu yatırım ise ülkedeki toplam yatırımın üçte birine denk gelmektedir. İslami bankalar, ithalata ikame teşkil eden ve ihracata yönelik olan sektörlerle de büyük önem vermektedirler. Ayrıca bu bankaların toplam yatırımlarının en düzeyde sanayileşmeye yönlendirildiği belirtilmektedir. Bununla birlikte İslami bankaların altyapı geliştirme konusunda da

faaliyet gösterdikleri, özellikle özel sektör elektrik üretimi de dahil olmak üzere altyapı geliştirmede hayati bir rol oynadıkları görülmektedir (Bangladesh Bank, 2022a: 7-8).

Bangladeş'teki İslami bankaların Şeriata uygun finansmanının en büyük payını imalat sektörü ile Orta Doğu Güney Asya (MESA-Middle East South Asia) bölgesi oluşturmaktadır. Şekil 9'de Spesifik olarak imalat sektörü, 4Q21 itibarıyla Şer'i uyumlu finansmanın %36,8'ini kapsamaktadır. Bunun nedeni, sektörün rekabetçi işçilik maliyetlerinin, büyük miktarda hazır giyim ihracatı ve deri, otomobil ve ilaç endüstrilerinin yayılması nedeniyle ülkenin ekonomik kalkınmasında öne çıkmasıdır. Toptan ve perakende ticaret sektörü, ekonomik yeniden açılma ve toparlanmanın ortasında 4Q20 sonunda toplam Şer'i uyumlu finansmanın %30,4'ünü oluştururken, dönem içinde en çok kullanılan İslami finansman araçları murâbaha (%45,1) ve bey-muajjal (%23,5) olmuştur (IFSB, 2022: 78).

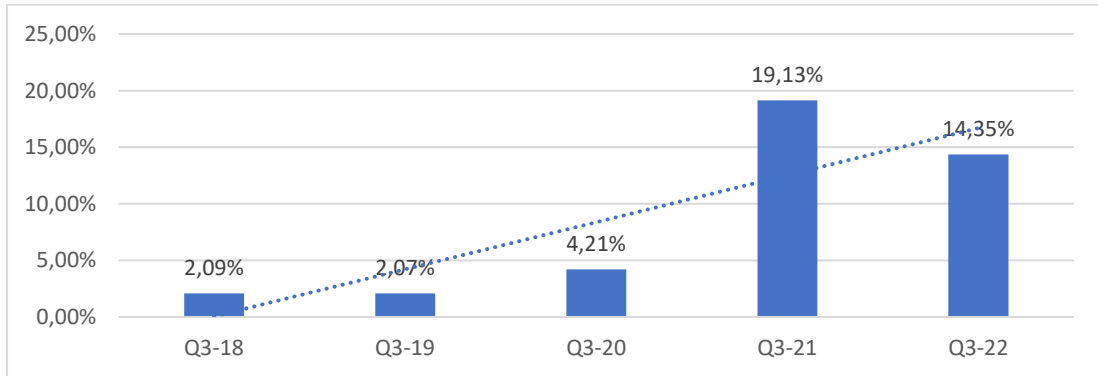
Şekil 9. İslami bankalar dan sağlanan en büyük yatırım sektörü ve payılar

Kaynak: İslami Finansal Hizmetler Kurulu (IFSB), 2020-2021

4.3.2. KOBİ'ler ve Tarım Sektörü

İslami bankalar, küçük ve orta ölçekli sanayilerin farklı türlerinde faaliyet gösteren işletmelere oldukça kapsamlı bir şekilde finansman sağlamaktadır. Bu sektörler özellikle gıda üretimi, tohum muhafazası, soğuk hava depoları, dondurulmuş gıda, hastaneler ve klinikler, yenilenebilir enerji, aydınlatma mühendisliği endüstrisi, plastik endüstrisi, jüt ve jüt karışımli ürünler, deri ve deri ürünleri, çeltik işleme, nakliye, iletişim vb. gibi küçük işletmelerin faaliyet alanlarını kapsamaktadır.

İslami bankacılık sektörü, tarımsal ve kırsal kredi programlarının farklı alt sektörlerine de önemli katkılar sağlamaktadır. Temmuz-Eylül 2022 döneminde İslami bankaların tarım sektörüne yaptığı yatırım, bir önceki çeyreğin sonuna ve bir önceki yılın aynı çeyreğine göre sırasıyla 4,60 milyar BDT daha düşük ve 0,21 milyar BDT artarak 12,75 milyar BDT'ye ulaşmıştır.

Şekil 10. Bangladeş'te İslami bankalar tarafından sağlanan tarımsal finansman

Kaynak: Bangladeş Bankası, 2018-2022.

Şekil 10 de görüleceği üzere, ilgili çeyrekte İslami bankaların toplam tarımsal kredilerinin payı ise tüm bankalar arasında % 14,35 olarak gerçekleşmiştir (Bangladesh Bank, 2022c: 5). Nisan-Haziran 2022 döneminde İslami bankaların toplam tarımsal kredilerinin payı, çeyrek boyunca tüm bankalar arasında %23,44 olarak kaydedilirken, 17,34 milyar BDT'ye ulaştığı görülmektedir (Bangladesh Bank, 2022a: 8).

4.3.3. Yoksulluğun Azaltılması ve Mikro Finansman

İslami bankacılıkta önemli kurumlardan olan İslami Bank Bangladeş Limited (IBBL), mikro finans⁸ olarak düşük gelirli halka finansman desteği vererek ekonomik refahın sağlanmasına ve yoksulluğun giderilmesine katkı sağlamaktadır. Özellikle 1995 yılında başlatılan "Kırsal Kalkınma Planı (RDS)" ve 2012 yılında başlatılan "Kentsel Yoksul Kalkınma Planı (UPDS)"nın uygulanmasıyla (IBBL, 2021: 103) oldukça ciddi sonuçlar elde edilmiş ve programların başarısı 30 Kasım 2022 yılı sonundaki performans göstergeleriyle kanıtlanmıştır.

Tablo 2. RDS ve UPDS programlarının son 5 yıldaki büyüme oranı

Ayrıntılar	2018	2019	Büyüme	2020	Büyüme	2021	Büyüme	2022 (Kasım)	Büyüme
Şube	272	295	%8,00	306	%4,00	319	%4,00	328	%3,00
Köy	21.992	24.626	%12,00	25.842	%5,00	28.921	%12,00	30.821	%7,00
Merkez	30.112	33.059	%10,00	33.619	%2,00	36.816	%10,00	39.391	%7,00
Üye	1.108.283	1.253.512	%13,00	1.323.705	%6,00	1.469.362	%11,00	1.599.999	%9,00
Kümülatif Ödeme	236.423	278.660	%18,00	320.833	%15,00	375.461	%17,03	435.995	%16,12

Kaynak: İslami Bank Bangladeş Limited Faaliyet Raporları⁹, 2018-2022

Tablo 2'da görüleceği üzere ilgili bankanın 328 şubesi kendi alanlarında ilgili programın faaliyetlerini yürütmekte ve bu şubeler ülkenin 64 ilçesine bağlı 30.821 köyünde yoksullar arasında hizmet vermektedir. Sistemin başlangıcından bu yana mevcut üye sayısı 1.599.999'e ulaşmıştır. Üyelere 435.995 milyon BDT tutarında mikro finansman yatırım olanağı sağlanırken, programın geri kazanım oranı %98,55'dan fazla olacak şekilde gerçekleşmiştir. Burada kadın-erkek üye oranınının 92:8 olduğu söylenebilir (IBBL, 2022).

4.3.4. Finansal Katılım

Finansal kapsayıcılık, İslami bankacılığın temeli olan bir kavram ve İslami bankaların kurumsal bir gücüdür. İslami bankacılık yalnızca faizsiz olma fikrinden geçmemekle birlikte, temelde daha çok toplumun yoksun kalmış ve ihmal edilmiş bireylerine yardım etme ve onların ayakta durmalarını sağlama felsefesini takip eden bir sistem olarak işlemektedir. Finansal katılım yoluyla yoksun bırakılan

⁸ Mikro finansman (mikro kredi) sıradan bankalardan kredi alamayan işsizlere, fakir girişimcilere ve yoksulluk içinde yaşayan insanlara teminatsız kredi sağlanmaktadır. Mikro finans fikri Bangladeş'te 1976'da Muhammed Yunus ve Grameen Bank ile başlamış, bu çalışma 2006 yılında Nobel Barış Ödülü almıştır (Westover, 2008). Grameen Bank ve geleneksel bankalar tarafından faizli olarak kullanılan mikro finansman, İslami bankalar tarafından faizsiz olarak verilmektedir.

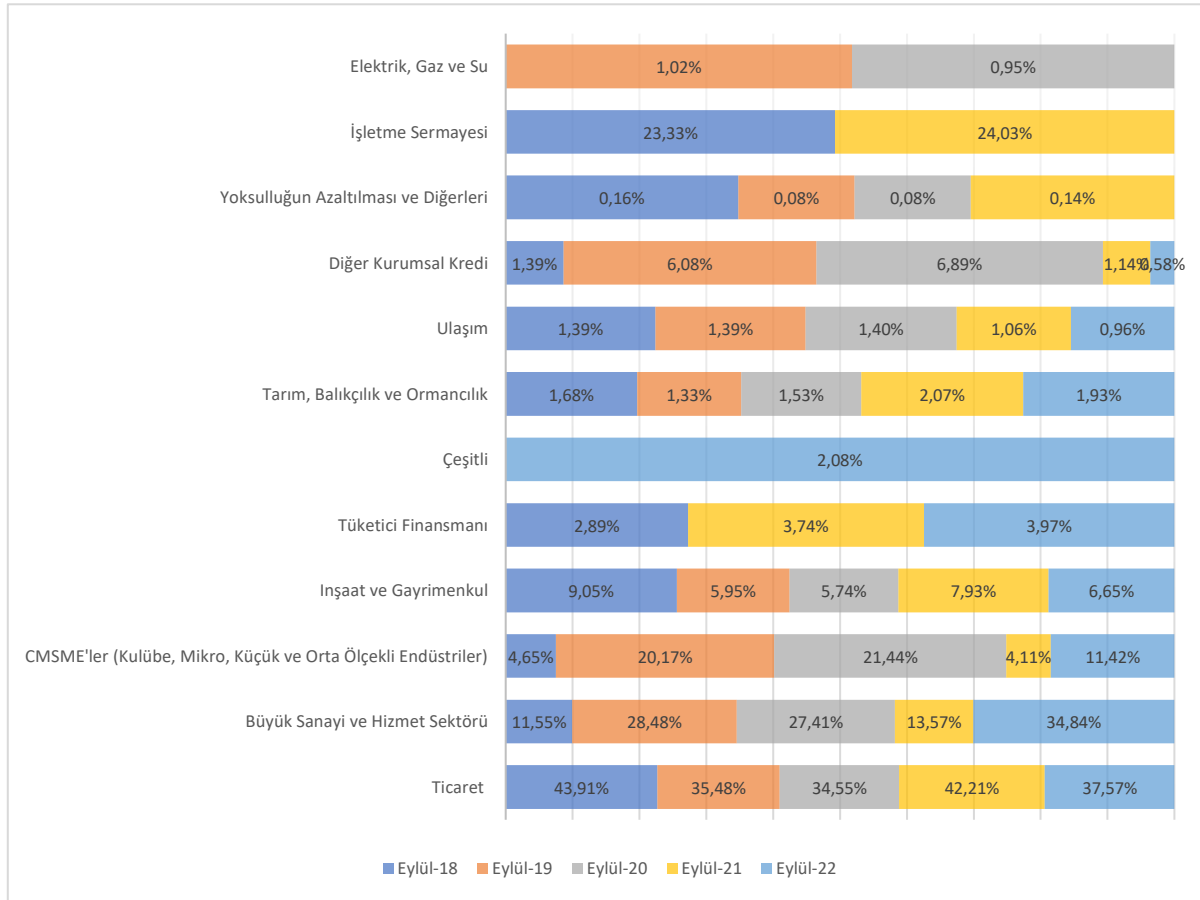
⁹ Tabloda gösterilen rakamlar Milyon Taka (Bangladeş para birimi) cinsinden verilmiştir.

ve yoksulluk çeken bireylerin güçlendirilmesi İslami bankaların önemli bir stratejisi olarak görülmektedir. Bu faktörler göz önünde bulundurularak, İslami bankalar tarafından çeşitli bankacılık hesapları tanıtılmakta ve bu hesaplar ile bankacılık sisteminin dışında kalan geniş kitleler bankacılığa yönlendirilmekte ve bu anlamda farklı yardım ve finansal katılım ürünleri sunulmaktadır. Vakıf ve 'Muhor' gibi farklı yardım odaklı hesap türleri, finansal katılımı tamamlayıcı bir rol oynamakta ve normal bankacılık sisteminin dışında kalan yoksul bireylerle ilişki kurmaya veya bağlantılar oluşturmaya imkân tanımaktadır (Hasan, 2014: 1-2).

4.3.5. Özel Yatırım Programları

İslami bankalar, farklı yardım odaklı yatırım programları başlatarak, düşük gelirli bireylerin ve alt orta sınıfın yaşam tarzını iyileştirmeyi amaçlamaktadırlar. Konut Yatırım Planı, Kırsal Konut Yatırım Planı, Ev Gereçleri Planı, Kadın Girişimciliğini Geliştirme Planı, Küçük İşletme Yatırım Planı, Doktor Yatırım Planı gibi farklı alanlarda finans sağlamaktadırlar. Bu programlar sayesinde İslami bankalar, kişilerin günlük ve sıradan ihtiyaçlarını karşılamak için yatırım gerçekleştirmektedirler (Khan ve Mohomed, 2017: 128-129).

Bu özel yatırım programlarından en önemli ikisi girişimciliğin geliştirilmesi ve kadınların güçlendirilmesinin hedeflendiği alanlar olmaktadır. Bu sayede girişimci bireylerin ihtiyaç duydukları finansman desteğinin verilebilmesine imkân tanınmakla birlikte, kadınların ekonomik olarak güçlendirilmesi sağlanmaktadır Şekil 11'de 2018-2022 döneminde İslami bankalar tarafından sağlanan yatırım programları ve oranı görülebilir.

Şekil 11. İslami bankalar tarafından sağlanan yatırım programları ve oranları
Kaynak: Bangladeş Bankası, 2018-2022

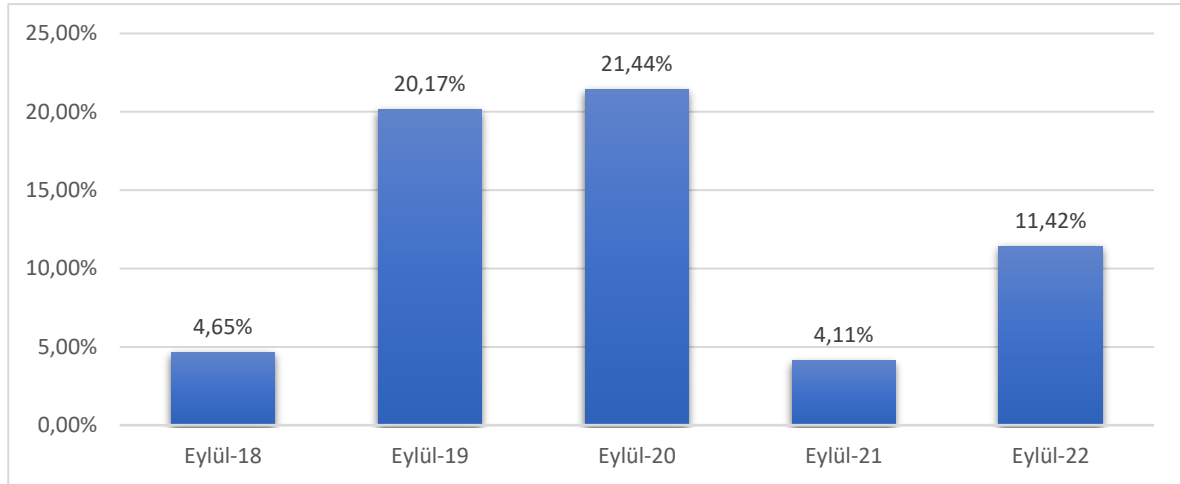

4.3.5.1. Girişimciliğin Geliştirilmesi

İslami bankalar girişimcilerin gelişimi adına farklı türde üretken sektörler¹⁰ adım atmış, eğitilmiş ancak işsiz gençlerin girişimcilik sektöründeki katılımlarını hızlandırmıştır. Örneğin, İslami Banka Eğitim ve Araştırma Akademisi (IBTRA) tarafından bir ay süren Girişimciliği Geliştirme Çalıştayı ve Eğitim Programı düzenlenmiştir (IBTRA, 2022b). Bu faaliyetler, Bangladeş Bankası'nın KOBİ ve Özel Program Departmanı ile İstihdam için Beceriler Yatırım Programı (SEIP) projesi kapsamında organize edilmiştir (IBTRA, 2022c).

Bu girişimler sonucunda, birçok küçük girişimcinin, başarılı sanayi girişimcileri olarak ortaya çıkması sağlanmıştır. İslami bankalar, eğitim ve oryantasyon yoluyla, ülkelerine geri dönenler de dahil olmak üzere geniş bir üretken işgücü ortaya çıkarmak ve onları başarılı girişimcilere dönüştürmek için çaba harcamaktadır. Daha önce İslam bankalarının mikro, küçük veya orta düzey müşterileri olan girişimciler, sonraki dönemlerde büyük endüstri ve işletmeler kurmuşlardır.¹¹

Bu girişimcilerin zamanında İslam bankaları tarafından desteklenmiş olması sayesinde, ülkede çok sayıda işsiz bireyin de istihdam edilebilmesi ve işgücüne katılımı sağlanmıştır (Solaiman ve Yasmin, 2012: 15-17). Örneğin, 2021'de IBBL, 212.096,50 milyon Tk tutarında KOBİ Yatırımı kullanmış, yıl içinde yaklaşık 2.375 yeni girişimci 14.498,20 milyon Tk kullanımı ile portföye kazandırılmıştır. IBBL'nin CMSME yatırımı, bugüne kadar ülkede bir milyondan fazla istihdam yaratmıştır (IBBL, 2021: 98). Şekil 12'de görüldüğü üzere Eylül 2018-Eylül 2022 döneminde İslami bankaların CMSME yatırım oranları gösterilmekte olup, 2020 yılında bu yatırımlar %21,44 ile en yüksek seviyede seyretmektedir.

Şekil 12. İslami bankalar tarafından sağlanan CMSME Sektörde yatırım oranları

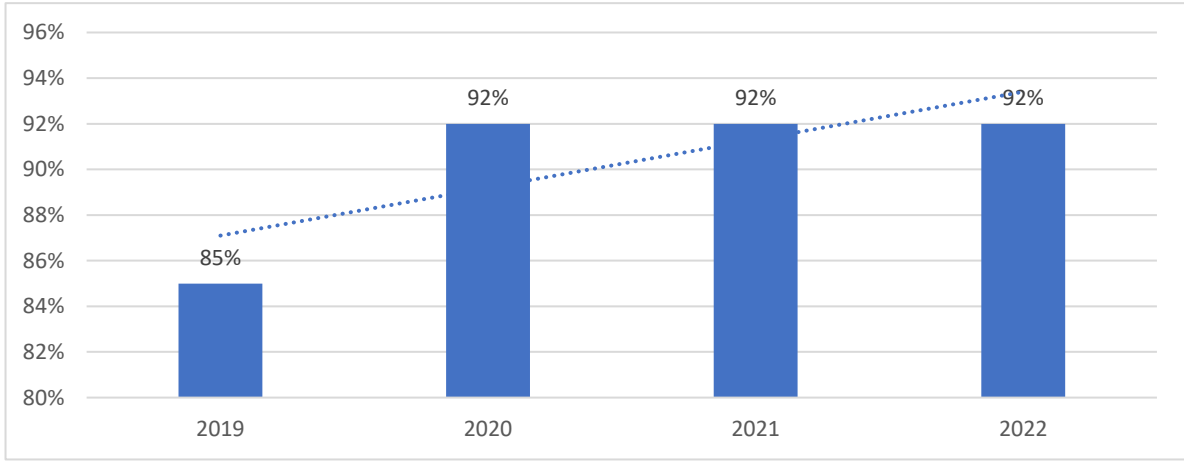
Kaynak: Bangladeş Bankası, 2018-2022

¹⁰ Bu sektörler, Kotalı, Mikro, Küçük ve Orta Ölçekli Endüstriler (CMSME-Cottage, Micro, Small and Medium Enterprise) şeklinde geçmektedir. Küçük İşletme Yatırım Programı ile, küçük işletmecileri ve girişimcileri güçlendirmek için IBBL programı başlatılmış olup, bu sayede kolay ve rahat koşullar sağlayarak yaşam standardının yükseltilmesinin yanı sıra gelir ve istihdam yaratılmasına da büyük katkı sağlanmaktadır. Banka, bu program kapsamında farklı türde küçük ticaret ve finans işletmesi malları, bakkal ürünleri vb. satın alma adına bu sektörlerde finansman sağlamaktadır.

¹¹ Ayesha Akhtar, Kozmetik ve Kırtasiye Girişimcisi, Suhridpur, Sadar Upazila, Jamalpur/Jharna Begum (Kadın Firma Girişimcisi) Syedpara, Jhikargacha (Jesore)/ Farida Begum (Ayakkabı toptancısı girişimci) Mohadevpur, Naogaon/Mahbuba Ara (El sanatları girişimcisi) Muslimabad, Patenga, Chattogram (IBBL, 2021: 247, 249-250, 253).

4.3.5.2. Kadınların Güçlendirilmesi

Kadınların kalkınma faaliyetlerine katılımı, İslami bankaların olağan gündemlerine dâhil olarak yer almaktadır. Kadınların hizmet sektörüne, endüstrilere ve ticarete katılımları için, bazı İslami bankalar kadın girişimcilere 500.000 Tk'ya kadar herhangi teminat olmaksızın ödeme yaptıkları Kadın Girişimci Programı'nı başlatmışlardır. Girişimcilerin önemli bir kısmı sadece 5.000 Tk yatırım ile girişimlerine başlamış ve bu girişimlerini KOBİ'ye yükseltmeyi başarmışlardır (Mannan, 2015: 16). Ayrıca İslami Bankası Bangladeş Limited (IBBL)'in Kırsal Kalkınma Programının 1.599.999 üyesi bulunmaktadır. Şekil 13'de görüldüğü üzere, bu üyelerin % 92'sini kadınlar oluşturmaktadır. Bu durum, kadınların güçlenmesi sürecine önemli ölçüde katkıda bulunmuştur (IBBL, 2022).

Şekil 13. IBBL'in Kırsal Kalkınma Programındaki kadın üye oranları

Kaynak: İslami Bankası Bangladeş Limited (IBBL), 2019-2022

4.4. Yeşil Bankacılık

İslami bankacılık uygulamaları temelde bir Yeşil Bankacılık¹² faaliyetidir. İslami bankalar, Bangladeş'te bankacılık sisteminin yeşile doğru dönüşmesinde öncü bir rol oynamaktadırlar. İyilik yayan ve refahı artıran bu bankalar, tütün ve uyuşturucu gibi alanlara, bayağı veya zararlı sektörlerle yatırım yapmamakla birlikte, İslami bankaların gri piyasadan gelir sağlaması ve gri yatırımlara katılması söz konusu değildir. İslami bankaların yatırımlarını gerçekleştirirken çevreyi koruma sürecini benimsemeleri de ahlaki bir zorunluluktur. Bu bankalar yeşil bankacılık faaliyetleri kapsamında, yakıt tasarruflu elektrikli ekipmanlar sağlayarak, güneş paneli kullanımını ve tamamen çevrimiçi dahili iletişimi benimsemişlerdir (Uddin ve Ahmed, 2018: 102).

4.5. İslami Bankacılık Sektöründe Kurumsal Sosyal Sorumluluk

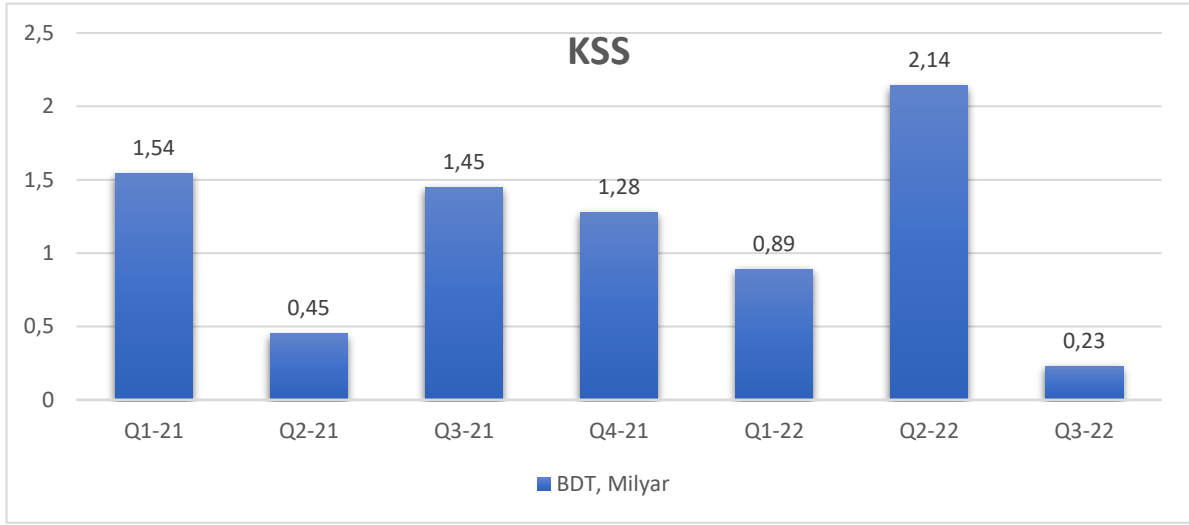
İslami bankalar, Kurumsal Sosyal Sorumluluk (KSS) faaliyetleri kapsamında çeşitli sosyal programlar üstlenmekte ve uygulamaktadır. Bu faaliyetler için kullanılan fon kaynakları arasında zekât, tazminat ücretleri (yatırım müşterilerinin temerrüde düşen borçlarının cezai ücretleri) ve İslam hukuku tarafından izin verilen diğer kazanç kaynakları yer almaktadır. Bu fonlar, Bangladeş'te bulunan farklı eğitim, öğretim, sağlık ve hayır kurumlarına bağlı kuruluşlar¹³ için harcanmakta ve burs programları

¹² Yeşil Bankacılık, çevre dostu uygulamalarının teşvik edilmesi ve bankacılık faaliyetlerinden kaynaklanan karbon ayak izinin azaltılması olarak tanımlanmaktadır (Islam ve Das, 2013). Yeşil bankalar temiz enerjiye, iklim eylemine ve çevreye duyarlı projelere yatırım yapmakta, hatta etik bankacılık veya sürdürülebilir bankacılık olarak da adlandırılmaktadır (Velez, 2022).

¹³ Bu kuruluşlar arasında Exim Bank (Katılım Bankası) tarafından açılan Ziraat Üniversitesi (E. Bank, 2022) ile İslami Banka Vakfı (IBF) tarafından kurulmuş olan İslam Bankası Tıp Koleji (2 tane) ve Hastanesi (19 tane), Sağlık Teknolojisi Enstitüsü, Hemşirelik Eğitim Enstitüsü, Teknik Enstitüler (5 tane), Uluslararası Okulu ve Koleji, Model Okulu ve Koleji, İngiliz orta

kapsamında başarılı öğrencilere yardım olarak aktarılmaktadır (Bhuiyan, Darda ve Hossain, 2021: 9-11).

İslami bankalar, aşırı yoksulluk nedeniyle geleneksel bankacılık sisteminin dışında bırakılan yoksun ve dezavantajlı kişilere hizmet vermektedir. Bu bankalar her zaman insani ihtiyaçlara dayalı finansal işlemler yapmaya çalışmakta ve yoksulluk vakasını azaltmak için üretkenlik odaklı proje veya faaliyetlere girişmektedir. Bunun bir göstergesi KSS faaliyetlerine yapılan yatırım tutarlarıdır. Şekil 14'de görüleceği üzere, Temmuz-Eylül 2022 döneminde KSS faaliyetlerine yapılan harcama 0,23 milyar BDT olarak kaydedilmiş. Nisan-Haziran 2022'de bu faaliyetlere yapılan harcama tutarı 2,14 milyar BDT ve Temmuz-Eylül 2021'de 1,45 milyar BDT olarak gerçekleşmiştir (Bangladesh Bank, 2022c: 10).

Şekil 14. Ocak 2021-Eylül 2022 Dönemi KSS Yatırımları

Kaynak: Bangladeş Bankası, 2021-2022

6. SONUÇ

Bangladeş, İslami bankacılık alanında gelecek vadeden ülkelerden biri olma yolunda ilerlemektedir. Bangladeş'in bu alanda dörtte birden fazla pazar payına, küresel İslami bankacılık müşterilerinin üçte birine ve küresel İslami mikro kredinin yüzde elli payına ve yüksek istihdam hacmine sahip olması ile birlikte, yetkin bir liderlik desteği, teşvik edici uygulamalar ve başarılı markalaşma stratejileri ile İslami bankacılığın küresel haritada önemli bir merkezi olma potansiyeli taşımaktadır.

Geçmiş yıllar içinde Bangladeş'te İslami bankaların oluşumu ve paralel İslami bankacılığın (geleneksel bankaların İslami bankacılık uygulamaları yürüttükleri sistem) birkaç geleneksel banka tarafından benimsenmiş olması, bu sektörün halk tarafından kabul edilebilirliğinin yüksek olduğunun bir göstergesi olup, İslami bankacılığı müşteriler için çekici kılan en önemli faktör ise bankacılık faaliyetlerinde Şariat kurallarına olan bağlılıktan geçmekte ve İslami bankacılığa olan talebin ana nedeni, kişilerin İslam hukuku kurallarına uygun finansal işlemler yapma arzusuna bağlanabilmektedir. Bu yoğun talep ve zaman içinde üretilen yüksek gelir ve artan devamlı müşteri sayısı nedeniyle İslami bankacılık sektörde oldukça çekici bir girişim olarak ortaya çıkmış, bankaları özel olarak İslami finans

okulu, Bangla orta okulu ve Kız medresesi yer almaktadır (IBF Vakfı, toplumda ekonomik olarak çaresiz kalan ve mağdur olan insanların yükselmesi ve özgürleşmesi için İslami Bank Bangladeş Limited tarafından oluşturulan sosyal refah odaklı bir kuruluştur) (IBF, 2023).

hizmeti sunmaya ya da diğer geleneksel tekliflerle birlikte paralel bir hizmet vermeye (İslami bankacılık pencereleri gibi) teşvik etmiştir.

Ülkede İslami bankacılığın ortaya çıkışından günümüze kadar bu alanda yaşanan gelişmelere mukabil, sektörde hala arzu edilen noktaya gelinememiş ve küresel bazda önemli gelişmelere imza atılamamıştır. Bunun en temel sebebi Bangladeş'te İslami bankacılığın büyümesine engel teşkil eden bazı faktörlerin bulunmasıdır. Bu konuda ilk temel unsur, İslami bankacılığa dair genel bir bankacılık kanununun olmaması yani özel bir kanun metninin bulunmamasıdır. Büyümeye mâni olan diğer bir değişken ise, İslami bankacılık alanında gelişmiş olarak gösterilen Suudi Arabistan ve Malezya gibi ülkelerdeki uygulamalar ile karşılaştırıldığında, Bangladeş'te İslami bankacılık konusunda mevcut eğitim ve öğretim olanaklarının yetersiz görülmesi ve bu durumun bankaların etkinliğini olumsuz yönde etkilediğinin düşünülmesidir.

Özetle, Müslüman halkın çoğunlukta olduğu Bangladeş, İslam'ı, İslami değerleri, İslam hukukuna uyumu ve İslam hukuku yönetimini geliştirmek ve desteklemek için oldukça uygun şartlara sahip bir ülke olarak görünmektedir. Bu unsurların yeterli bir şekilde beslenmesi ve bu alanlarda meydana gelen değişimin zaman içinde nitelikli olarak ölçümlenmesi Bangladeş'in dünyadaki İslam hukuku yönetim uygulamaları sahası içinde bir rol model olarak ortaya çıkmasına sebep olabilir. Özellikle bu alanlar içinde İslami bankacılık, Bangladeş'te çekici bir girişim olarak gözükmemekte ve faizsiz hizmetlere olan yüksek talep, sektörün büyüme potansiyeline muazzam bir şekilde katkıda bulunmaktadır. Ancak bankaların rekabetçi nedenlerle İslam hukuku kurallarına tam olarak uymaması, hatta bir dizi geleneksel bankanın daha fazla kârlılığın keyfini çıkarmak için İslami bankacılık faaliyetlerine başlaması nedeniyle sistemden beklenen sonuçlar elde edilememekte ve bu nedenle ülkenin mevcut yasal çerçevesinin bu sektör için hükümler içermesi gerekmektedir.

Bangladeş'te İslami bankacılık sektörünün arzu edilen konuma gelebilmesi adına atılması gereken bir diğer adım, mevcut eğitim ve öğretime daha fazla önem verilmesidir. Böylece alanda yetkin insan kaynağına sahip olunabilecek ve daha iyi bir finansman sonrası hizmeti sağlanabilecektir. Son olarak, sektörde müşterileri elde tutmak, sadık müşteriler kazanmak ve müşterilerin sektöre ve/veya İslami bankalara olan güvenlerini motive etmek adına İslami bankacılık uygulamalarının ve faaliyetlerinin (İslam hukukuna uygun şekilde) genişletilmesine yani müşterilerin gelişen ihtiyaçlarına göre şekillendirilmesine gerek duyulmaktadır. Ayrıca İslami bankaların gelişen teknolojiyle birlikte yapay zekâ ile destek verilen uygulamalara ayak uydurabilmeleri ve dijital platformlardaki değişim hızını takip edebilmeleri gerekmektedir. Örneğin, mobil uygulama ve internet bankacılığı işlemlerinin geliştirilmesi, bu uygulamalarda online erişim ve kullanım kolaylığının sağlanması, Fintech gibi platformlara uyum sağlanması, değişik türde finansman seçeneklerinin sunulması bunların dijital teknolojik gelişmelere ayak uyduracak şekilde düzenlenmeleri sayılabilir.

İslami bankacılık hizmetlerindeki çeşitliliğin artması ve değişen müşteri taleplerinin karşılanması, sektörün ilerlemesi adına oldukça büyük önem taşımaktadır. Özellikle günümüzde post finansman hizmetlerinin sağlanmasına güçlü bir ihtiyaç duyulmakta, İslami bankacılığın ve özellikle Bangladeş'in bu sektörde küresel anlamdaki gelişiminde bu tarz finansal faaliyetler önem arz etmektedir.

Etik Beyan

Bu çalışmasının yazılması ve yayınlanması süreçlerinde Araştırma ve Yayın Etiği kurallarına riayet edilmiş ve çalışma için elde edilen verilerde herhangi bir tahrifat yapılmamıştır. Çalışma için etik kurul izni gerekmemektedir.

İslam, M.T., Beder, N. & Yıldız, M.S. (2023). Bangladeş'te İslami (Katılım) Bankacılığın Gelişimi ve Ekonomiye Katkıları. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 25(44), 391-415.

Katkı Oranı Beyanı

Çalışmadaki yazarların tümü çalışmanın yazılmasından taslağın oluşturulmasına kadar tüm süreçlere eşit katkı yapmış ve nihai halini okuyarak onaylamıştır.

Çatışma Beyanı

Yapılan bu çalışma gerek bireysel gerekse kurumsal/örgütsel herhangi bir çıkar çatışmasına yol açmamıştır.

KAYNAKÇA

- Abduh, M. ve Chowdhury, N. T. (2012). Does Islamic Banking Matter for Economic Growth in Bangladesh. *Journal of Islamic Economics, Banking and Finance*, 8(3), 104-113.
- Ahmad, A. U. F. ve Hassan, M. K. (2007). Regulation and Performance of Islamic Banking in Bangladesh. *Thunderbird International Business Review*, 49(2), 251-277. doi:10.1002/tie.20142
- Aktan, B., Masood, O., ve Iqbal, M. (2009). Development and Future Prospects of Islamic Banking in Bangladesh. *International Journal of Monetary Economics and Finance*, 2(3-4), 336-347. doi:10.1504/IJMEF.2009.029067
- Alam, M. K., Ab Rahman, S., Mustafa, H., Shah, S. M. ve Hossain, M. S. (2019). Shariah Governance Framework of Islamic Banks in Bangladesh: Practices, Problems and Recommendations. *Asian Economic and Financial Review*, 9(1), 118-132. doi:10.18488/journal.aefr.2019.91.118.132
- Alam, M. K., Rahman, S. A., Thakur, O. A., Bashir, M. A. ve Hosen, S. (2020). The Reasons Behind the Absence of a Comprehensive Shariah Governance Framework of Islamic Banks in Bangladesh. *International Journal of Economics and Business Administration*, 8(1), 134-145. doi:10.35808/ijeba/414
- Bangladesh Bank (2022a). Developments of Islamic Banking in Bangladesh, Report, Apr-Jun, 2022. https://www.bb.org.bd/pub/quarterly/islamic_banking/islamic_apr-jun2022.pdf, (15.02.2023).
- Bangladesh Bank (2022b). Developments of Islamic Banking in Bangladesh, Report, Jan-Mar 2022. https://www.bb.org.bd/pub/quarterly/islamic_banking/islamic_jan-mar2022.pdf, (15.02.2023).
- Bangladesh Bank (2022c). Developments of Islamic Banking in Bangladesh, Report, Jul-Sep, 2022. https://www.bb.org.bd/pub/quarterly/islamic_banking/islamic_jul-sep2022.pdf, (15.02.2023).
- Bangladesh Bank (2022d). Report on Capital Market Development in Bangladesh, October-2022. https://www.bb.org.bd/pub/monthly/capital_market/capital-october-2022.pdf, (11.02.2023).
- Bangladesh Bank (2021). Banks and Financial Institutions (FIs) - 2021. <https://www.bb.org.bd/en/index.php/financialactivity/bankfi#:~:text=There%20are%2061%20scheduled%20banks,and%20Bank%20Company%20Act%2C%201991>, (10.02.2023).
- Bangladesh Bank (2019). Developments of Islamic Banking in Bangladesh, Report, Jan-March, 2019. https://www.bb.org.bd/pub/quarterly/islamic_banking/jan_march_2019.pdf, (15.02.2023).
- Bhuiyan, M. A. H., Darda, M. A., ve Hossain, M. B. (2021). Corporate social responsibility (CSR) practices in Islamic banks of Bangladesh. *Social Responsibility Journal*, 18(5), 1-16. doi:10.1108/SRJ-07-2020-0280
- CSBIB (2022). Overview; Central Shariah Board for Islamic Banks of Bangladesh (CSBIB). <https://www.csbib.org/our-overview>, (16.02.2023).

İslam, M.T., Beder, N. & Yıldız, M.S. (2023). Bangladeş'te İslami (Katılım) Bankacılığın Gelişimi ve Ekonomiye Katkıları. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 25(44), 391-415.

- EBTRA (2017). EXIM Bank Training and Research Academy (EBTRA). <https://www.eximbankbd.com/about/ebtra>, (16.02.2023).
- EXIM Bank (2022). EXIM Bank Agricultural University Bangladesh. <http://ebaub.edu.bd/#>, (14.02.2023).
- Global İslami Bank (2021). Global İslami Bank Starts Journey Forward. <https://www.globalislamibankbd.com/global-islami-bank-starts-journey-forward/>, (16.02.2023).
- Hasan, M. (2014). *An Assessment on Social Welfare Activities of Islami Bank Bangladesh Ltd. (BBA report)*. Department of Business Administration, Daffodil International University, Dhaka, Bangladesh.
- Hassan, M. K., Ahmed, M. K. ve Robin, I. A. (2019). *An Overview of Islamic Banking and Finance in Bangladesh. (Report No. 11)*. Research Center for Islamic Economics (IKAM), Istanbul.
- Hassan, M. K., İslam, M. T., Ahmed, Z. ve Sarker, J. I. (2023). Islamic Banking in Bangladesh: a literature review and future research agenda. *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management*, 1-25. doi:10.1108/IMEFM-05-2022-0185
- Hassan, M. K., Ullah, M. H. ve Khanam, R. (2017). Shariah Governance Practices in Bangladesh. *Chapter in Shariah Governance Systems and Practices in a Globalized World, Edited by Nazim Ali*, 1-22.
- IBBL (2015). Islamic Bank Bangladesh Limited (IBBL) Annual Report, Dhaka: GY/2015/300.
- IBBL (2021). Islamic Bank Bangladesh Limited (IBBL) Annual Report, Dhaka: GY/2021/404.
- IBBL (2022). Performance of Rural Development Scheme up to 30 November, 2022. <https://www.islamibankbd.com/oldweb/prodServices/rdsScheme.php>, (17.02.2023).
- IBF (2023). Islami Bank Foundation (IBF). <https://www.ibfbd.org/>, (17.02.2023).
- IBTRA (2022a). About Diploma in Islamic Banking (DIB), Islami Bank Training and Research Academy (IBTRA). <https://www.ibtra.com/dib-info>, (20.02.2023).
- IBTRA (2022b). Entrepreneur Development Training Program. <https://www.ibtra.com/news-show/the-month-long-entrepreneur-development-training-program-organized-by-chittagong-regional-center-of-ibtra-ended-on-6-june-2022>, (20.02.2023).
- IBTRA (2022c). Skills for Employment Investment Program (SEIP). <https://www.ibtra.com/news-show/inauguration-ceremony-of-edt-on-skills-for-employment-investment-program-seip>, (20.02.2023).
- IFSB (2022). Islamic Financial Services Industry (IFSI) Stability Report, Malaysia: GY/2022/161.
- IFSB (2021). Islamic Financial Services Industry (IFSI) Stability Report, Malaysia: GY/2021/150.
- Ikra, S. S., Rahman, M. A., Wanke, P. ve Azad, M. A. K. (2021). Islamic Banking Efficiency Literature (2000–2020): A Bibliometric Analysis and Research Front Mapping. *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management*, 14(5), 1043-1060.
- Islam, M. S. ve Das, P. C. (2013). Green Banking Practices in Bangladesh. *IOSR Journal of Business and Management*, 8(3), 39-44.

İslam, M.T., Beder, N. & Yıldız, M.S. (2023). Bangladeş'te İslami (Katılım) Bankacılığın Gelişimi ve Ekonomiye Katkıları. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 25(44), 391-415.

- Islam, M. T., Hassan, M. K., Abdullahi, K. T. ve Gider, Z. (2022). Participation (Islamic) Banking in Turkey: A Bibliometric Analysis and Future Research Agenda. *International Journal of Economics & Management*, 16(2), 193-212. doi:10.47836/ijeam.16.2.04
- Julia, T. ve Kassim, S. (2020). Exploring Green Banking Performance of Islamic Banks vs Conventional Banks in Bangladesh Based on Maqasid Shariah Framework. *Journal of Islamic Marketing*, 11(3), 729-744. doi:10.1108/JIMA-10-2017-0105
- Kabir Hassan, M. (1999). Islamic Banking in Theory and Practice: The Experience of Bangladesh. *Managerial Finance*, 25(5), 60-113. doi:10.1108/03074359910765966
- Khan, T. ve Mohomed, A. B. R. N. (2017). Ethical Banking and Islamic Banking: A Comparison of Triodos Bank and Islami Bank Bangladesh Limited. *Islamic Economic Studies*, 130(5377), 1-45.
- Mahdi, A. M. ve Rahaman, M. S. (2020). Islamic Banking and Finance in Bangladesh. *Journal of Business Accounting and Financing*, 1(1), 10-15.
- Mannan, M. A. (2015). Islamic Banking in Bangladesh: Progress and Potentials. *Islami Bank Bangladesh Limited*, 1-26.
- Perves, M. M. (2015). Legal and Regulatory Framework in Islamic Banking System: Bangladesh Perspective. *European Journal of Business and Management*, 7(21), 179-188.
- Rahman, M. M. ve Islam, A. T. (2012). Human Characters of Foundation Trainees of Islami Bank Bangladesh Limited and Its' Impact on their Performance. *Journal of Islamic Economics, Banking and Finance*, 8(1), 9-34.
- Razvi, M. (1981). The Mecca Summit. *Pakistan Horizon*, 34(3), 44-55.
- Sadat, I., Kader, S. A. ve Zayed, N. M. (2020). Development of Islamic Banking and Finance in Bangladesh. *DIU Journal of Business and Entrepreneurship*, 13(1), 73-85.
- Sarker, A. A. (2005). Islamic Banking in Bangladesh: Achievements and Challenges. *Journal of Islamic Economics, Banking and Finance*, 1(1), 45-59.
- Sarker, A. A. (2000). Regulation of Islamic Banking in Bangladesh: role of Bangladesh bank. *International Journal of Islamic Financial Services*, 2(1), 45-56.
- Solaiman, M. ve Yasmin, S. (2012). Entrepreneurship Development for Rehabilitation of Muslim Youth—Investigating the Role of Islamic Bank Bangladesh Ltd. (IBBL). *Business Management Dynamics*, 1(9), 1-13.
- Standard Bank Limited (2021). Standard Bank Limited is Now a Full-fledged Shariah Based Islami Bank. <https://www.standardbankbd.com/LatestNewsFull.php?e=213>, (23.02.2023).
- TKBB (2020). Participation Banking Strategy Update Report 2021-2025. Participation Banks Association Of Turkey, https://tkbb.org.tr/Documents/Yonetmelikler/EY_TKBB_Participation_Banking_Strategy_Update_Report_2021-2025__English.pdf?v=1, (24.02.2023).
- Uddin, M. N.ve Ahmmed, M. (2018). Islamic Banking and Green Banking for Sustainable Development: Evidence from Bangladesh. *Al-Iqtishad Journal of Islamic Economics*, 10(1), 97-114.
- Velez, H. (2022). What Is Green Banking? <https://www.thegoodtrade.com/features/green-banking-definition>, (25.02.2023).

Westover, J. (2008). The Record of Microfinance: The Effectiveness/Ineffectiveness of Microfinance Programs as a Means of Alleviating Poverty. *Electronic Journal of Sociology*, 12(1), 1-8.

Genişletilmiş Öz

Bangladeş'te İslami (Katılım) Bankacılığın Gelişimi ve Ekonomiye Katkıları

Amaç: Bu çalışmanın birincil amacı, İslami bankacılık sektörünün gelişiminin incelenmesi ve gösterdiği başarının değerlendirilmesidir.

Yöntem(ler): Bu çalışmada ikincil verilere dayalı nitel ve nicel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Bu veriler, İslami bankacılık sektörü alanında yayımlanan ders kitaplarından, akademik makalelerden, belgelerden, raporlardan, çevrimiçi kaynaklardan, web sitelerinden ve yayınlanmış materyallerden toplanmıştır.

Bulgular: Çalışma, Bangladeş hükümeti tarafından yürürlüğe konulmuş olan İslami bankacılık kanunu ve merkezi bir Şeriat kurulu bulunmamasına rağmen, Bangladeş'te bulunan 10 İslami bankanın, tüm bankacılık sektörünün pazar payının %28'ini (dörtte birden fazla) elinde tutarak, 56 geleneksel bankadan daha iyi bir performans sergilediğini ortaya koymaktadır. İslami bankacılık sektörü, sahip olduğu 49.433'ten fazla çalışanıyla, şu anda ülkedeki istihdama büyük katkıda bulunmakta, hatta faizsiz bankacılıktaki istihdamın Covid 19'a rağmen 2020'den 2022'ye kadar yaklaşık 9 bin arttığı kaydedilmektedir. Buna ek olarak, geleneksel ticari bankaların İslami şube/pencereleri dahil olmak üzere faizsiz bankacılık sektöründe faaliyet gösteren şube sayısı 2021 yılı Eylül ayı sonunda 1835 iken, bu sayının 2022 yılı Eylül ayı sonunda 2139'a ulaştığı görülmektedir.

Bangladeş'te iki borsa piyasası bulunmaktadır. Bunlar, Dhaka Borsası (DSE) ve Chittagong Borsası (CSE)'dir. Bangladeş sermaye piyasası Dhaka Menkul Kıymetler Borsası'nda (DSE) işlem göre 33 bankanın 23'ü konvansiyonel iken, 10'u ise İslami bankadır.

İslami Bank Bangladeş Limited, Güneydoğu Asya'da 1983 yılında ilk şeriata dayalı banka olarak faaliyete başlamıştır. Bangladeş Merkez Bankası 2009'da yönetim disiplini oluşturmak için İslami bankacılık ilkelerini formüle etmiş ve sonrasında bu yönergeler bir kez revize edilmiştir. Ernst & Young'ın 2015 raporuna göre, şu anda dünya çapında 38 milyon İslami bankacılık müşterisi bulunmaktadır ve bu sayının yalnızca 13 milyonu, yani %35'i Bangladeş'te yaşamaktadır. Müşteri sayısı bakımından ise, Bangladeş'teki İslami bankalar küresel toplamın dörtte birine sahip olmakla birlikte, küresel mikro kredinin %50'si de, Bangladeş'te bulunan İslami bankaların elinde bulunmaktadır.

2021 yılının 4.çeyreğinde İslami bankalardan karşılanan en büyük yatırımı %36,8 ile "İmalat" sektörü oluştururken, "Perakende ve Toptan Ticaret" ise, yatırımların %30,4'ü oluşturmaktadır. Bu rakamlar 2020 yılının 3.çeyreğinde %39,3 ve %36,4 olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca tüm bankalar arasında İslami bankaların toplam tarımsal kredilerdeki payı ise, 2021 yılı 3.çeyrekte %24,09 iken, 2022 yılı 3.çeyrekte %19,36 olarak kaydedilmiştir.

İslam Bankası Bangladeş Limited, "Kırsal Kalkınma Planı" ve "Kentsel Yoksul Kalkınma Planı" altında uyguladığı mikro finans sistemi ile oldukça ciddi sonuçlar elde etmiştir. Programların başarısı 30 Kasım 2022 sonu performans göstergeleri ile kanıtlanmıştır. Bankanın 328 şubesi kendi alanlarında ilgili programın faaliyetlerini yürütmekte ve bu şubeler 64 ilçeye bağlı 30.821 köyde ihtiyaç sahiplerine hizmet vermektedir. Sistemin kurulduğu günden bu yana mevcut üye sayısı 1.599.999'a ulaşmıştır. Üyelere 435.995 milyon BDT (Bangladeş Takası) tutarında mikro finans yatırım fırsatı sağlanırken, programın geri kazanım oranı %98,55'in üzerinde gerçekleşmiştir. Kadın müşterilerin erkek müşterilere oranı ise 92:8 olarak kaydedilmiştir.

Bangladeş Bankası'nın KOBİ ve Özel Programlar Departmanı ile İstihdam için Beceriler Yatırım Programı (SEIP) projesinin bir parçası olarak çeşitli faaliyetler düzenlenmiş ve İslam Bankası Eğitim ve Araştırma Akademisi (IBTRA) tarafından gerçekleştirilen ve bir ay süren "Girişimciliği Geliştirme Çalıştayı" ve "Eğitim Programı" bu faaliyetler arasında yer almıştır. İslami Bank Bangladeş Limited'in Kotalı, Mikro, Küçük ve Orta Ölçekli İşletme yatırımları, ülkede bir milyondan fazla iş yaratırken, İslami bankaların bu sektördeki yatırım oranları 2022'de %11,42 olarak kaydedilmiştir. Bu yatırımların en yüksek seviyesi %21,44 ile 2020'de gerçekleşmiştir.

Sonuç: Çalışma, Bangladeş hükümeti tarafından İslami bankacılık yasası ve merkezi bir Şeriat kurulu bulunmamasına rağmen, Bangladeş'teki İslami bankacılığın hızla ilerlediği sonucuna varmıştır. Müşterilerin belirli dini inançları, İslami bankacılığın kabulünü etkileyen ana faktör olarak karşımıza çıkmakta ve şeriat uyumluluğu, İslami bankacılığı müşteriler için çekici kılmaktadır.

Bangladeş'te İslami bankacılığın gelişimini engelleyen asıl sebep, destekleyici bir yasal çerçevenin olmamasıdır. Bağımsız bir bankacılık yasasının getirilmesi, bu sektörün gelişmesine izin verecektir. Ek olarak, İslami bankaların oluşumu ve paralel İslami bankacılığın birkaç geleneksel banka tarafından yıllar içinde benimsenmesi, halkın bu sektörü yüksek oranda kabul ettiğini göstermektedir. Dolayısıyla bu sektör, ülkenin mevcut yasal çerçevesine dahil edilmeyi hak etmektedir. Ayrıca, Bangladeş İslami bankaları, müşteri katılımı konusunda diğer ülkelerdeki bankaların çok ilerisinde bulunmaktadır. Özetle Bangladeş'in, yetkin liderliğin, teşviklerin ve markalaşmanın yardımıyla küresel haritada İslami bankacılığın önemli bir merkezi olma potansiyeline sahip olduğu söylenebilir.

Extended Abstract

The Development of Islamic (Participation) Banking in Bangladesh and Its Contribution to the Economy

---

Aim: The primary purpose of this study is to examine the development of the Islamic banking sector and evaluate its achievements.

Method: In this study, qualitative and quantitative research methods based on secondary data were used. These data are gathered from textbooks, academic articles, documents, reports, online resources, websites and published materials related to the Islamic banking sector.

Findings: In this study, qualitative and quantitative research methods based on secondary data were used. These data are gathered from textbooks, academic articles, documents, reports, online resources, websites, and published materials related to the Islamic banking sector.

Findings: The study revealed that despite the absence of the Islamic banking act and a central Shariah board by the Bangladeshi government, 10 Islamic banks outperform 56 conventional banks holding 28% (more than one-fourth) of the market share of the whole banking industry in Bangladesh. With more than 49,433 employees, the Islamic banking sector currently contributes to employment in the nation. Despite covid 19, employment in Islamic banking increased by nearly 9 thousand in 2 years from 2020 to 2022.

Also, the number of branches of the Islamic banking sector, which was 1835 at the end of September 2021, including Islamic branches/windows of traditional commercial banks, reached 2139 at the end of September 2022.

In 1983, Islamic Bank Bangladesh Limited was the first sharia-based bank in Southeast Asia and started. In 2009, Bangladesh Bank formulated Islamic banking guidelines to institute management discipline. These guidelines have been revised once. According to a 2015 report by Ernst & Young, there are currently 38 million Islamic banking customers worldwide. Alone, 13 million, or 35 %, reside in Bangladesh. Regarding the number of customers, Islamic banks in Bangladesh have accounted for a quarter of the global total. In addition, 50% of global microcredit is held by the most prominent Islamic bank based on Shari'ah in Bangladesh.

The largest investment "Manufacturing" sector covered 36.8%, and the "Wholesale, Retail and Trade" sector covered 30.4% from Islamic banks in 4Q21. These were 39.3% and 36.4% in 3Q20. Among all banks, Islami banks' share of total agricultural credit was 19.36% in 3Q22 and 24.09% in 3Q21.

The necessary microfinance implementation of Islamic Bank Bangladesh Limited's (IBBL) "Rural Development Plan (RDS)" and "Urban Poor Development Plan (UPDS)" has achieved quite serious results. The success of the programs has been proven by the performance indicators at the end of 30 November 2022. The bank's 328 branches carry out the activities of the relevant program in their fields, and these branches serve the poor in 30,821 villages of 64 districts. Since the system's inception, the number of existing members has reached 1,599,999. While the microfinance investment opportunity of 435,995 million BDT was provided to the members, the recovery rate of the program was realized as more than 98.55%. Here, it can be said that the ratio of female to male members is 92:8.

The Islamic Bank Training and Research Academy (IBTRA) organized a month-long "Entrepreneurship Development Workshop" and "Training Program." These activities were organized as part of the Skills for Employment Investment Program (SEIP) project with the Bank of Bangladesh's SME and Special Programs Department. IBBL's investment in CMSME has created more than one million jobs in the country. The investment rates of Islamic banks in the CMSME sector were 11.42% in 2022. These investments were at the highest level at 21.44% in 2020.

In the Stock Exchange, there are two stock exchange markets in Bangladesh: the Dhaka Stock Exchange (DSE) and the Chittagong Stock Exchange (CSE). On the Bangladeshi capital market, 33 banks are listed on the Dhaka Stock Exchange (DSE). Among the 33 banks, 23 are conventional, and 10 are Islamic.

Conclusion: The study concluded that Bangladeshi Islamic banks are far ahead of banks in other nations regarding customer inclusion and despite the lack of a supportive legal framework, Islamic banking act and a central Shariah board by the Bangladeshi government, Islamic banking in the country is advancing swiftly. The formation of Islamic banks and the adoption of parallel Islamic banking by several conventional banks over the years may indicate the public's high acceptance of this industry. The clients' particular religious convictions and, Shariah compliance are the main factors influencing the acceptance of Islamic banking.

If we can eliminate the above deficiencies/lacks, this industry will flourish more rapidly. In addition, Bangladesh has the potential to become an important center of Islamic banking on the global map with the help of competent leadership, incentives, and branding.
